

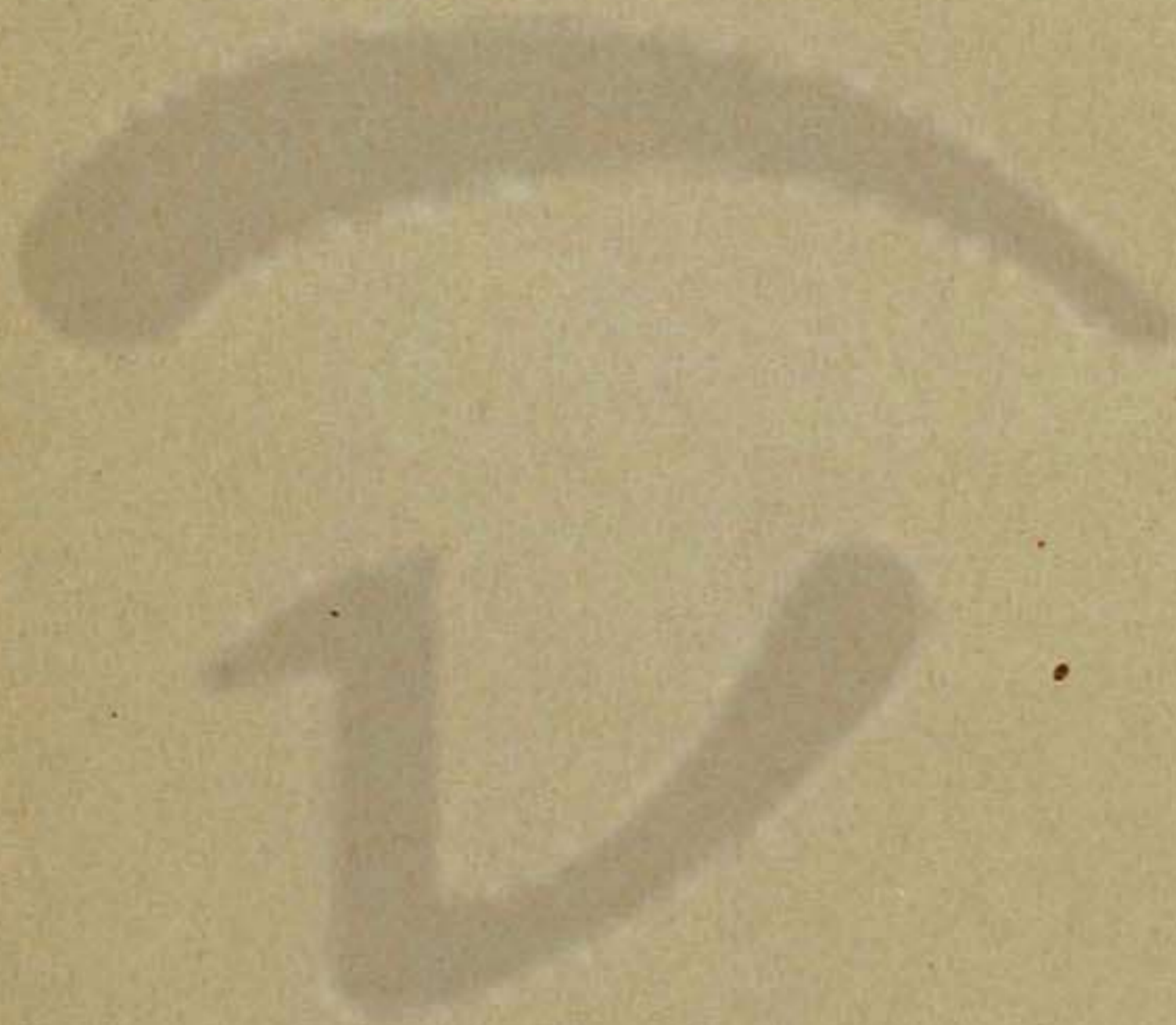
ORIGE I SIGNIFICACIÓ
DEL
“DRACH ALAT” i del “RAT PENAT”
EN LES INSIGNIES
DE LA CIUTAT DE VALENCIA

PER
FR. ANDREU IVARS CARDONA
O. F. M.

*Memoria presentada
al III Congreso de Historia de la Corona de Aragón*

VALENCIA - 1926
IMPRENTA HIJO DE F. VIVES MORA
HERNÁN CORTÉS, 8

Al molt il·lustre valencià i meritíssim fonsador en Josep Sauró i Serra, afortunadament

Biblioteca Valenciana

Fr. Eudreu Jorag

ORIGE I SIGNIFICACIÓ
DEL
"DRACH ALAT" i del "RAT PENAT"
EN LES INSIGNIES
DE LA CIUTAT DE VALENCIA

ORIGE I SIGNIFICACIÓ

DEL

“DRACH ALAT” i del “RAT PENAT”

EN LES INSIGNIES
DE LA CIUTAT DE VALENCIA

PER

FR. ANDREU IVARS CARDONA

O. F. M.

*Memoria presentada
al III Congreso de Historia de la Corona de Aragón*

VALENCIA - 1926

IMPRESA HIJO DE F. VIVES MORA

HERNÁN CORTÉS, 8

TIRADA APARTE DE LAS
MEMORIAS DEL CONGRESO

Orige i significació
del “Drach Alat” i del “Rat Penat”
en les insgnies de la ciutat de Valencia

GNCARA que 'l tema del present treball cau plenament dins els límits prefixats per al III Congrés d' Història de la Corona d' Aragó (1276-1412), això no obstant, per a la seua millor comprensió i son degut desenroll ens sera necessari traspassar els límits esmentats, puix hi han qüestions històriques que tenen tal enllaç, que no se pòden començar per la mitat, ni una vòlta començades trencar el fil de la seua narració, deixantles sens acabar. Per trobar, dòncs, l' orige del *Rat Penat* tindrem que allunyar-se una miqueta de la mòrt de Jaume I *lo Conqueridor* (1276), i escarbar, aiximateix, les arrels del *Drach alat* en el terror de les idees apocalíptiques dels escriptors del sigle XIII. Per semblant raó, una vòlta començada a referir la tradició escrita sobre lo *Rat Penat* durant el sigle XIV, será necessari traspassar el límit del Compromís de Casp (1412), rastrejant l' us que fa Valencia del timbre Real acabat per lo *Drach alat*, i els cambis evolutius per que passá deguts a la popular tradició del *Rat Penat*, fins aplegar al sigle XVII, en el qual al prevaleixer la tradició ratpenatista, el *Drach alat* se convertix en *Rat Penat* en les insgnies de la ciutat de Valencia.

Una acertada divisió de la matèria a tractar ajuda molt a la claritat de les idees, majorment si son temes embolicats, com el present. Dividim, per eixa raó, el present treball en dos parts. En la *Part primera* analisarem breument les diverses opinions sobre l'orige i significació del *Rat Penat* dels antics y moderns escriptors, la qual anirà subdividida en tres periodos segons les notes característiques comuns a determinat número d'escriptors. Esta *Part* no tindrà més mèrit que 'l d'haver exposat ordenadament i compendiat les antigues opinions sobre l'orige i significació del *Rat Penat*. Més original creém serà la *Part segón*, puix en ella ens proposém desenrollar una nòva hipòtesis sobre la diferent significació del *Drach alat* i del *Rat Penat*, tractant en primer lloc de l'orige i significació del *Drach alat* en les insignies Reals del Casal d'Aragó i de l'us que feu la ciutat de Valencia del dit timbre Real ensemps ab el pròpi de la ciutat. Estudiarem, segonament, l'orige i significació del *Rat Penat*, fonamentant la nòva hipòtesis en dos profecies o pronòstics de fins del sigle XIII i primeries del XIV, en les quals figura un escur *Vespertilio* com simbol d'un futur Emperador o Rey. L'explicació d'estes dos oscures profecies pels visionaris del sigle XIV fon causa de la formació de la llegenda o tradició escrita sobre lo *Rat Penat*, que al popularisarse en el sigle XV, segons el nostre juí, influí moltíssim en el cambi del *Drach alat* en *Rat Penat* en l'escut e insignies de la ciutat de Valencia.

Antigues i modernes opinions sobre l'orige i significació del "Drach alat" i del "Rat Penat"

Hi ha que advertir que 'ls nostres antics cronistes (1538-1672), exceptat Escolano, tocaren sòls per damunt la qüestió sobre l'orige i significació de la divisa del *Rat Penat*, afirmant comunament que fon otorgada a la ciutat de Valencia per en Jaume I d'Aragó, en los mateixos dies de la conquesta. Quant es de la significació del *Rat Penat* no concòrden en llurs opinions, puix mentres uns creuen que se tracta d'un mer simbol, atres relacionen la concessió de dita insignia ab el imaginat succés de que una rata penada va fer son niu en l'escudella de la tenda Real durant el siti de Valencia. No manca qui tracte d'armonisar les dos susdites opinions, admittint ensemps la significació simbòlica i la històrica.

Vejam en particular cadascuna de les opinions esmentades.

Beuter es dels primers escriptors en tractar de la divisa del Rat Penat de la Bandera o Senyera de València, i diu que fon concedida a la ciutat per en Jaume *el Conquistador*, significat el valer del reine de València. En cèrta epístola endreçada als Jurats de València recòrda el ceremonial ab que se solia traure la Bandera de lo Rat Penat de la Sala del Consell de la ciutat, dient (1): «Trause la bandera Real de les venturoses y celestials insignies de Aragó. Les quatre barres de sanc en lo camper de or. Y la creu blanca en los fullatges blaus ab la devisa del Ratpenat: *que mostra lo valer del Regne*, encara que no sia tan gran lo poder». En atre passage de la seua *Crònica* (2), dona diferent interpretació al Rat Penat, afirmant, per tres vòltes, que 's simbol de la manya ab que guanyá la ciutat de València en Jaume d' Aragó.

Gómez Miedes afirma semblantment que la divisa del *Rat Penat* fon concedida per el Rey en Jaume a València, confessant no haver trobat res escrit sobre la seua significació (3); això no obstant, a mòdo de conjectura, compara la naturalea i condicions del Rat Penat ab los fets i virtuts extraordinaries del rey en Jaume, de les quals es simbol. A nosatros sòls interessa cridar l' atenció sobre cèrta afirmació d' en Miedes, que més avant havém d' aprofitar, la qual diu així: «Por ser esta aue hecha a manera de dragon con alas, o como le llaman en lengua lemosina Rat Penat, que significa raton con alas...» D' aón se pòt deduir que l' animal de plata que Miedes va vore sobre l' elm de la Bandera de València, no tenia la figura de *Rat Penat*, sino de *Drach Alat*. Pero d' açò més avant.

(1) PERE ANTONI BEUTER. *Primera part de l' història de València...* València, 1538, fol. lv.

(2) «Entendiendo que mas efecto se haze con maña, que con fuerça, y assi tomó por diuisa en sus reposteros, y por timbre en el almete un animal que llamamos Ratón penado... Tomole el rey por diuisa, para mostrar que mas con maña que con fuerças se tomara y conquistara vn reyno como el de València... Assí que escogio el Rey este animal notable y reputado para su diuisa y timbre, según tenemos dicho, por las razones de suso dichas, significando los trabajos que passo para ganar con ardides y mañas, mas que con fuerça, este reyno». (BEUTER. *Segunda Parte de la Coronica general de España...* València, 1551, fol. 103 v.).

(3) BERNARDINO GÓMEZ MIEDES. *La historia del muy alto e invencible Don Jayme de Aragón, primero deste nombre, llamado el Conquistador, compuesta primero en lengua latina... agora nueuamente traduzida por el mismo autor en lengua castellana...* València, 1584, lib. XI, cap. 19, Edic. cit. pág. 240.

Jerònim Blancas es dels primers en consignar per escrit cèrta tradició, *memoriae proditur* son ses paraules (1), segons la qual tenint lo rey en Jaume sitiada a Valencia va fer son niu en lo mes alt de la tenda Real una rata penada, còsa que 'l Rey tingué com a bòn auguri, tant es aixina, que presa la ciutat, va fer posar en lo més alt de la Bandera Real o *Senyera* la figura del Rat Penat, en memòria d' aquell fet.

Gaspar Escolano dedica tres capitols al tractament de les armes antigues i modèrnes de l' escut de Valencia (2). Diu, com tots els autors d' este I período, que 'l rey en Jaume otorgá a la ciutat de Valencia la divisa del Rat Penat. Quant es de la significació del Rat Penat, s' acòsta a la opinió d' en Miedes, creent que se tracta d' un pur símbol, puix consagra ú dels capitols a referir les propietats del Rat Penat, provant en lo següent, que les condicions del Rat Penat deuen trobarse en els grans capitans, i que totes les dites condicions varen resplandir en el rey en Jaume, per la qual raó, prengué en Jaume, segons ell, lo Rat Penat per empresa. Escolano no admitix la llegenda o tradició referida per Blancas, damunt dita, puix segons testimonni de la Crònica Real, no fon rata penada la que feu niu en la tenda Real, sino una oronella, i no en el siti de Valencia, sino estant el Rey sobre 'l castell del Puig (3). Fa notar Escolano, igual que Miedes, la contradició entre la figura de l' escut de la Senyera de Valencia, que tenia la forma de

(1) HIERON. BLANCAS. *Aragonensium rerum commentarii...* Caesaraugustae, 1588, pág. 161. Hi ha versió castellana d' esta òbra, baix este titol: «Comentarios de las cosas de Aragón. Obra escrita en latín por Jerónimo de Blancas, Cronista del Reino, y traducida al castellano por el P. Manuel Hernández, de las Escuelas Pías, impresa y publicada por la Excma. Diputación de Zaragoza. Zaragoza, 1878». La versió d' este passage pòt vore en la p. 151.

(2) *Decada primera de la historia de la insigne y coronada ciudad y Reyno de Valencia...* Primera parte, Valencia, 1610. Edic. continuada per Juan Bautista Perales, t. I, lib. IV, capitols 18, 19 i 20, p. 423 i sigs., Valencia, 1878.

(3) Les paraules de la *Crònica del Rey*, cap. 60, fol. 63, son estes: «E quant vench quen volguem levar la host, una horoneta havia fet lo niu prop de la scudella del Tendal, e manam que no levassen la Tenda tro que ella sen fos anada ab sos fills, pus en nostra fe era venguda». GÓMEZ MIEDES. *Historia del rey Don Jaime de Aragón*, cit., lib. X, cap. 12, p. 205, diu: «Cómo puesto Don Guillen en el cargo de teniente general, se partió el Rey de Enesa, y de lo que passó de la golondrina que se puso a criar en su tienda»; pero no relaciona este fet ab la divisa del Rat Penat de l' escut de Valencia.

Drach Alat, i el nòm vulgar que se li donava de *Rat Penat* (1), la qual contradicció te la seua raó de ser, com més avant vorém.

El P. Diago diu, aiximateix, que la divisa del Rat Penat fon concessió del rey en Jaume, significant, segons ell, la victòria que hagué el Rey contra la morisma en el fet de la conquesta de València (2). El Rat Penat, puix, seria símbol dels mòros per quan bòla de nit i no sab eixir de la foscor de les tènebres, de la mateixa manera que 'ls mòros están rodejats de les tènebres de la secta de Mahoma. Tal vòlta el P. Diago no estaria massa segur de la seua interpretació, i per això acaba son raonament ab estes paraules: «Y no nos cansemos mas en explicar la empresa del Murcielago, aunque no sea si no por alexarnos de su escuridad y tinieblas...»

L' autor del *Sumari* sobre la successió dels reys de València (3), escrit, pòt ser, cap a l' any 1617) (4), al tractar del rey en Jaume, fa menció del supòst succés de que una rata penada fera son niu en la tenda Real, i la consegüent determinació del Rey de pendre lo Rat Penat per divisa en memòria de semblant fet, dient

(1) Veges ses paraules: «Porque teniendola algunos por cuerpo indigno de la magestad de un Rey, quisieron decir, que no fue murcielago sino dragón. Este parecer fortificaban con el aspecto de la figura puesta en el timbre del estandarte, que en las alas y catadura parece representar al vivo un dragón. Y del nombre de Rat Penat con que le llamamos en lengua valenciana, argüían haber corrupción en el vocablo, y que por llamarle Drach Penat (que es lo mismo que Dragón penado) viciosamente le damos nombre de Rat Penat o Raton Penado. Pero dejarle hemos por mal fundado, pues la tradición antigua de nuestros pasados y la memoria que siempre se ha sustentado entera, nos certifican que fue divisa de murcielago y no de dragon». (*Decadas*, Edició Perales, lib. IV, cap. 18, titulat: «De las armas y divisa que antiguamente tuvo Valencia, y de la moderna que agora tiene del Murcielago o Rat Penat», p. 423).

(2) P. FRANCISCO DIAGO. *Libro VII de los Anales del Reyno de Valencia*, cap. 25, Valencia, 1613, fol. 315 v.

(3) *Sumari de la successió dels inclits Reys de Valencia, desde lo serenissim rey en Jaume primer, lo Conquistador, de gloriosa memoria, fins al Catholic Rey Don Felip Tercer, nostron senyor, lo Gran, lo Pio, lo Iust, que hui ditxosa y christianament regna en les Espanyes* (Escut del Rat Penat) Impres en Valencia en casa dels hereus de Chrysost. Garriz, per Bernat Nogués, junt al molí de Rovella. Any 1656», p. 2.

(4) E. GENOVÉS OLMOS, *Catalech descriptiu de les obres impreses en llengua valenciana desde 1474 fins 1700*. Valencia, 1911, pp. 192-3, descriu ab lo mateix titol una edició feta per Felip Mey en 1617, sens nòm d' autor.

a este propòsit: «Tenint [lo rey en Jaume] sitiada a Valencia, lo Rat penat, que posa son niu en la tenda del Rey, lo detingué, quan dubtava si es retiraria, de que prengué motiu per a ilustrarli la senyera, ab la memòria de aquest succes...»

El famós pseudo mossen Jaume Febrer tractà d'armonisar en les seues divulgades *Tròbes* l'opinió dels que defenen el fet històric de la rata penada que feu son niu en la tenda del Rey, el qual simbolisa; i l'opinió dels que afirmen que la divisa del Rat Penat es un pur símbol de la manya que se doná el Rey en la conquesta de Valencia, admitint les dos opinions ensemps. Els estrets límits d'este treball ens fòrça a passar per damunt la llarga controvèrsia sobre la autenticitat o falsedat de les esmentades *Tròbes*, tengudes hui per apòcrifes per la generalitat dels historiadors. Siga prou dir que lo falsificador de les dites *Tròbes*, siga quis vulla, escrivia en la segón mitat del sigle XVII, baix lo cognòm de Febrer, un dels heretats per en Jaume d'Aragó en lo reine de Valencia. El falsari, puix, dirigintse a Pere I, fill d'en Jaume *el Conquistador*, tracta de la divisa del Rat Penat com otorgada per son pare a la ciutat de Valencia, segons se dedueix de la *Tròba* següent (1):

«Mes lo rey en Jaume vostron pare amat
li ha mudat l'escut posant per *divisa*
Barres d'Aragó en pavés quadrat,
com usen les dones; puix esta Ciutat
te el nom femení, e així de esta guisa
sobre Camp de roig e corona de or,
les ha concedides ab lo *Ratpenat*,
que criá en sa tenda sos fills sens paor,
mentres durá el siti, com sabeu Senyor.
Prudent jeroglifich ab que ens ha mostrat
la manya e valor ab que ha treballat,
e axí guanyá el nom de *Conquistador*».

Molts foren els que defensaren l'autenticitat de les *Tròbes* pseudo febrerianes, especialment els escritors del següent periodo

(1) *Tròbes de mossen Jayme Febrer, caballer, en que tracta dels linatges y escuts de armes dels que assistiren al senyor rey en Jaume en la conquesta de la ciutat e regne de Valencia, y foren heretats per sa noblea y valor.* Hi han edicions de Valencia, 1796, i de Palma de Mallòrca, 1848. La *Tròba* que publicuém ha segut també reproduida per la major part dels que tracten de la qüestió de lo Rat Penat.

que se fonamentaren en la copiada *Tròba* com argument poderosíssim sobre la antiguetat de lo Rat Penat en l'escut de Valencia. El P. Ribelles fon dels primers en alçarse valentment contra l'autenticitat de les *Tròbes*, demostrant la seua falsedat en varios anacronismes en que va caure el pseudo Febrer (1). Això no obstant, les còpies de les *Tròbes* se multiplicaren, i no menys els defenedors de les mateixes. En temps de Fuster encara se disputava arduosament la seua autenticitat (2); mes des de mijans del sigle passat, i tot lo que aném del actual, han segut una i moltes vòltes impugnades, com se pòt vore en el bell treball d' en Manèl Montoliu (3), i en el compèndi històric que fa d' esta controvèrsia en Francés Almarche ab motiu de descriure varios manuscrits de les esmentades *Tròbes* (4). Ultimament ha descubèrt nous anacronismes el Baró de San Petrillo en un seu article publicat en la *Página retrospectiva* del diari de Valencia *Las Provincias* (5).

* * *

Lo més caracteristic dels escritors del II período (1672-1845) consistix en haver tractat ab major deteniment i empleat un criteri històric més pur al tocar la qüestió sobre l'orige i significació del Rat Penat en l'escut de Valencia. Se servixen ja, per a ilustrar la

(1) *Observaciones histórico-críticas a las Trobas intituladas de Mosen Jayme Febrer: su autor el P. L. FR. BARTOLOMÉ RIBELLES, bibliotecario mayor de su Real convento de Predicadores, historiador de su Orden en la Provincia de Aragón, Cronista y Analista de la Ciudad y Reyno de Valencia. Quaderno 1.º* En Valencia, en la Imprenta de Joseph de Orga año M DCCC IV. En 8.º, pp. 84. Les *Observaciones* publicades son cinc. En l'archiu dels Dominics de Valencia, sign. Ribelles, Varia, núm. 41, se tròba el ms. d' estes *Observaciones*, el qual además de les cinc ja publicades, conté les *Observaciones* 6.ª i 7.ª, inèdites, i la 8.ª, que está incompleta.

(2) J. PASTOR FUSTER. *Biblioteca Valenciana*, t. I, Valencia, 1827, pp. 3-4.

(3) *Les tròbes de Jaume Febrer*, publicat en la *Revue Hispanique*, t. XXVII, New York Paris, 1912, pp. 285-389. Apart de l' introducció i de l' apendix, tracta en tres capitols d' estes capitals qüestions, a saber; qui fon Jaume Febrer. En quin temps va escriure ses *Tròbes*. Fònts històriques i lliteraries de les *Tròbes*.

(4) *Historiografia valenciana en Anales del Instituto General y Técnico de Valencia*, Valencia, 1920. Vol. IV, pp. 317-337. Els manuscrits descrits entre valencians i castellans son huit.

(5) *Les Tròbes de mossén Jaume Febrer. Linatges y escuts de armes dels Caballers que vingueren a la conquesta de Valencia e, son Regne*, núm. del 30 de Novembre de 1921, del esmentat periòdic.

qüestió, del interessant acòrt del Consell general de Valencia de 10 de Març de 1377 manant reformar l' escut de la ciutat (1).

(1) El text d' este acòrt ha segut publicat diverses vegades, especialment pels escritors del III període. Donada la seua importància hem cregut util reproduir-lo aci, el qual diu així: «E haud parlament sobre les coses deus escrites, lo dit Consell pensan que en los sagells de les Corts dels Ordinaris de la dita ciutat no hauià couinents ne' encara deguts senyals, com en cascu daquells hagues senyal de edificis a forma de una ciutat. E es cert quel senyal per los molt alts senyors reys Darago atorgat e confermat a la dita ciutat era e es lur propri senyal Real de bastons o barres grogues e vermelles, e axi apparia en dues coses: la primera en les banderes e penons e altres armes antigues de la dita ciutat; e la segona en los sagells antichs del Consell de la dita ciutat. Per tal lo dit Consell deliberadament e concordant tench per be e uolch e prouei quels Ordinaris e escriuans de les dites Corts, deposats los dits senyals e sagells veylls dessus dits, e aquells trencats quant los nouells sagells deus contenguts los seran liurats, facen senyal e usen del dit senyal Reyaxi axi com a propri del senyor Rey, per lo qual e per auctoritat del qual tenen e regexen lurs officis, e axi com a senyal encara de la dita ciutat en la qual fan lo dit regiment o exercici. E que encontinent, o com en ans bonament fer se puxen, los dits Jurats a messio de la dita ciutat façen fer tres sagells d'argent pera les Corts dels dits Ordinaris, ço es, de Justicia en criminal, de Justicia en ciuil e de Justicia en fets ciuils tro en suma de CCC. solidos; e dos sagells .j. gran e .j. poch per al Consell e per al offici de la dita Juraderia, segons que huy los te. Aço enadit, que en lo senyal Reyaxi de cascu dels dits cinch sagells, al cap subira, sia feta corona per dues raons: la primera, car la dita ciutat es cap de Regne; majorment e la segona, car lo molt alt senyor Rey, ara regnant, per son propri motiu e de sa mera liberalitat, tenint se, axi com fon, sa merce per molt seruit de la dita ciutat, senyaladament en la guerra de Castella prop passada, specialment en los dos setges, e pus principalment en lo segon e derrer daquells tenguts sobre aquella per lo Rey de Castella, enadi la dita corona al dit senyal; e per maior certificacio e memoria lo dit Senyor ladonchs e de ladonchs a ença continuament en les sues Reyals letres que ell signa de sa ma, ço es en lo seu titol on se diu Rey Darago de Valencia, etc., en la .L. que es mijana letra daquest nom Valencia pinta de sa ma vna corona per tal forma Valencia (*). Fo empero intencio del dit Consell, e axi ho declara, que en los dits .v. sagells, jassia tots dunes armes o dun senyal, sia feta alcuna diferencia no solament en les letres del cercle continents cascunes lo nom de la Cort don sera, e axi mateix del Consell, ans encara en alcuna majoritat e altra diferencia de forma, per manera que a tot hom puxa apparer la conexença de cascu dels dits sagells. E tot aço a arbitre e bona coneguda dels dits honrats Jurats». (Arch. Mun. de Valencia, *Manual de Consells y Establiments*, núm. 17, fol. 87 r., i no 77 r. com per errada pòsa dit *Manual*).

(*) Havém vist alguns pergamins dels reinats de Pere el Ceremoniós, de Juan I i de Martí l' Humà, reys d' Aragó, que efectivament en la L. mijana del mòt Valencia fan una especie de corona de la seua pròpia ma, la qual se la imaginarà el lector, puix per careixer l' imprenta d' este signe especial no 's pòt reproduir.

Estudien, també, els escuts de varies òbres tipogràfiques i de alguns monuments arqueològics de València. Cèrt es que, ab semblants elements de juí hagueren ja pogut, al menys, dubtar de la supòsta antiguetat del Rat Penat; empero era tal i tanta la fòrça que sobre ells eixercia el testimoni del seudo Febrer, que donaren mes crèdit a les seues *Tròbes* que als monuments de la ciutat. No cal dir que degut a la fatal influència del seudo Febrer la qüestió ratpenatista no alvançá un sòl pas en este segón período.

Ballester tòca sòls per damunt lo referent al escut de València, recordant la gracia que feu Pere II *el Ceremoniós* de coronar la **L** del mòt VaLència en els privilegis que eixien de la seua Real cancelleria per a la ciutat de València (1). Esclapés tracta de les armes antigues i modèrnes de València fonamentantse en Beuter i en Escolano. El Rat Penat, segons ell, es simbol de la vigilancia i valor del rey en Jaume I d' Aragó, qui concedí la divisa del Rat Penat a la ciutat (2). Menciona la gracia de Pere II de València al coronar la **L** del mòt VaLència, i el consegüent acòrt del Consell general de València de 10 de Març de 1377 de sobreposar una corona a l' escut de la ciutat en virtut de dita gracia.

El P. Teixidor es la figura mes culminant d' este II período. Escrigué una especie de dissertació sobre les armes antigues i modèrnes de València (3), a base de les diverses opinions dels escritors del I período, les quals relaciona ab la doctrina d' atres tractadistes d' heráldica i les noticies de investigació pròpia. ¡Llástima que tant notable crític, no sòls donára crèdit a les *Tròbes* del seudo Febrer, sino que fera tants esfòrços per a demostrar la seua autenticitat! (4). Influit, dòncs, per les susdites *Tròbes* el P. Tei-

(1) JUAN BTA. BALLESTER. *Historia del S. Christo de San Salvador de València*. València, 1672, pp. 534-5.

(2) PASCUAL ESCLAPÉS. *Resumen historial de la fundación y antigüedad de la ciudad de València de los Edetanos, vulgo del Cid*. València, 1738, pp. 41-2.

(3) P. JOSÉ TEIXIDOR, O. P., *Antigüedades de València*, t. I, València, 1895, pp. 133-139. (Publicació del *Archivo Valentino*, baix la direcció del meretissim historiador en Ròch Chabás).

(4) Veges *Antigüedades de València*, t. I, pp. 11-12.—Tractant de provar l' apellido *Armengol* per mig de les *Tròbes* de Febrer escrivia en 22 d' abril de 1764 el P. Teixidor al P. Lluís Galiana lo següent: «En orden a mossen Jaime Febrer advierto que V. P. podrá seguir lo que de él dice Jimeno, tomo I, pág. 3, donde dice bien, que escribió sus *Trobas* año 1276. Pero es falso lo que en el mismo tomo, pág. 363 añade, que las escribió en el año 1281. Tengo demostrada esta falsedad a mi ver, en el Comento y notas a dichas

xidor defén encara que la divisa del Rat Penat fon concedida a la ciutat per el rey en Jaume. Lo mancament del Rat Penat en els escuts antics de la Casa de la ciutat observats pel P. Teixidor, i el silenci absolut del detallat acòrt del Consell general de Valencia de 10 de Març de 1377, copiat literalment i comentat detengudament pel crític dominic, en el qual se ordena, que, trencats els sagells que fins allí havien usat les Corts de Valencia a mòdo d' *edificis a forma de ciutat*, prengueren l' escut dels bastons o barres d' Aragó, que usava el Consell general de Valencia per concessió dels Reys d' Aragó, i que tant sobre éste com sobre aquells, se posára una corona en memòria de la que solia fer el Rey de sa pròpia ma sobre la **L** del mòt VaLencia en els documents endrecats a Valencia—sens nomenar per a res lo Rat Penat—, tots estos testimonis que hagueren ubèrt els ulls de qualsevòl critic, sòls foren motiu d' admiració pel P. Teixidor, que senyala l' evident contradicció ab estes paraules (1): «Mayor admiración causa que en él [en l' acòrt susdit] nada se diga del *Rat penat* o Murcielago, timbre que el mismo [en Jaume I d' Aragó] quiso tuviesse el nuevo escudo. Este descuido veo continuado por muchos siglos, aunque se reparó después de mediado siglo XVII, en que tuvo principio el Escudo tetragono con las quatro Barras rojas sobre oro con corona real de oro, *i sobre esta el Ratpenat*, i a cada lado del escudo en la parte superior una **L** coronada. Con particular estudio he mirado si encontraria semejante escudo antiguo, i solo encontré las Barras con corona sobre ella, sin el *Ratpenat* i sin las **L L**, como está patente en la piedra de la Torre de Santa Catalina que se labró en el año 1390: en las piezas i armarios, en las barandillas de la escalera principal de la Casa de la Ciudad, i en la hermosa antesala de la Sala grande del Consejo, labrada en el año 1512....». Observa, además, el P. Teixidor, l' us tardiu que alguns impressors de la ciutat de Valencia fan de l' escut del Rat Penat, i baix este aspècte tipogràfic ha segut completat l' erudit dominic pels escritors del período següent.

Boix es l' ultim historiador d' este II período que tracta de

Trobas, obra que tengo comenzada, i escritos ya en limpio nueve cuadernos en folio mayor, i deseo dejar concluida, por ser las *Trobas* de Febrer el Ms. genealógico mas verídico i antiguo que ai en la Península de España....» (*El Archivo*, t. VI, pp. 355-7).

(1) *Antigüedades de Valencia*, t. I, p. 138.

l'orige i significació del Rat Penat en l'escut de València. No té atre mèrit este historiador que 'l de haver divulgat servilment les mateixes idees del Pare Teixidor, no obstant que en son temps havien ja segut molt discutides les *Tròbes* del seudo Febrer (1). Després de copiar textualment l'acòrt del Consell general de València de 10 de Març de 1377 sobre la reforma dels sagells de la ciutat (2), trau d'ell les mateixes conclusions que 'l P. Teixidor, al qual plagia també al donar a conèixer els escuts usats per alguns impressors valencians. Quant es de la significació del Rat Penat, admitix la simbòlica, acabant ab estes paraules: «Como quiera que sea, la divisa del murciélagó puede muy bien interpretarse como signo del ardid de guerra que junto con el valor bastó para rendir nuestra capital, según la oportuna idea de nuestro poeta lemosín:

»Prudent jeroglifich ab que ens ha mostrat
 La manya e valor ab que ha treballat».

* * *

Es característic dels escritors del III període (1880-1900) el no creure gens ni mica en l'autenticitat de les *Tròbes* del seudo Jaume Febrer. Consegüentment neguen l'orige del Rat Penat com a del temps d'en Jaume *el Conquistador*, i per lo tant la significació històrica que solien donar els escritors del I i II períodes, al supòndre que la divisa del Rat Penat havia segut concedida per el rey en Jaume en memòria de la rata penada que, segons ells, feu son niu en el tendal del Rey durant lo siti de València. L'estudi del *Drach alat* en los escuts i sagells dels reys d'Aragó ha donat peu als escritors d'este III període per a fixar, ab prou certea, l'aparició del *Drach alat* durant lo reinat de Pere *el Ceremoniós*. Sobre la divisa del *Rat Penat* s'han fet nòves investigacions fonamentades en eixemplars conservats dels antics monuments arquitectònics de València, escuts usats pels impressors en ses òbres tipogràfiques, sagells usats per la ciutat ab escuts del *Drach alat* i del *Rat Penat* ensemps; escuts gravats en monedes, i sobre tot l'escut de la Bandera Real o *Senyera* de la ciutat de

(1) VICENTE BOIX. *Historia de la Ciudad y Reyno de Valencia*, t. I, València, 1845, p. 451 i sigs.

(2) Ob. cit., p. 453.

Valencia convenientment documentat, han donat molta llum per a resoldre la qüestió del oríge del *Rat Penat* i ses successives transformacions. La qüestió, empero, sobre la significació del *Drach alat* i del *Rat Penat*, segons nostre pareixer, no ha avançat gran cosa. Especifiquém:

El Bachiller Torrezno, seudònim d' en Jusèp Maria Torres i Belda, ab el títol *Armas de Valencia* publicá en 1880 un article (1) sobre l' escut de Valencia negant la significació històrica del Rat Penat. Copia a Escolano, a Beuter, al seudo Febrer, i el acòrt del Consell general de Valencia de 10 de Març de 1377 referent a la reforma de l'escut de la ciutat, traent d' este interessant acòrt algunes conclusions contra la vulgar opinió del Rat Penat. Inspirantse en lo P. Teixidor cita escuts de monuments antics sens Rat Penat, i fonamentat en els escuts de les portades tipogràfiques tracta de l' oríge de les dos LL; concloent que lo Rat Penat es una ficció. Torres i Belda escrivía precisament quan se tractava d' alçar un monument a la memòria del Rey Conquistador, i acaba aconsellant als artistes l' escut que devía, segons ell, figurar en lo susdit monument (2), el qual consell va caure en desèrt.

Vives i Ciscar resumí en un opuscle les conferències donades en este mateix any de 1880 en la Societat valenciana de «Lo Rat Penat» pels valencianistes Torres Bèlda, Tramoyeres i Martínez Aloy sobre les armes de Valencia (3). Com a preliminars expòsa l' estat de la qüestió, les opinions d' Escolano, Beuter, seudo Febrer i Jerònim Blancas. Després propòsa els següents dubtes: «¿Cómo vino pues el vespertilio a formar parte del blasón? ¿fué

(1) *Almanaque para el año 1880 del diario de Valencia Las Provincias*, pp. 65-69.

(2) El nomenat consell diu així: «Nos permitimos, por tanto, exponer estas consideraciones a la Comisión del monumento que está erigiéndose a la memoria del Rey D. Jaime el Conquistador en la Plaza vulgarmente llamada de la Aduana, de esta ciudad; y en nuestro sentir, si algún escudo ha de esculpirse en aquél, debiera ser el genuino concedido por el invicto monarca a Valencia: en losange, con los bastones rojos de Aragón sobre campo de oro y con corona real antigua sobrepuesta [!]. Este es el que con propiedad representa a Valencia cristiana, y este mismo escudo es el que ostenta en la vaina de la espada que ceñía la estatua yacente del Rey D. Jaime I en su sepulcro del monasterio de Poblet» (*Armas de Valencia*, cit., p. 69).

(3) J. VIVES CISCAR. *Armas de Valencia. Resumen de las conferencias pronunciadas en Lo Rat-Penat por los señores Torres Belda, Vives Ciscar, Tramoyeres y Martínez Aloy...* Valencia, 1880.

por un hecho histórico o tuvo únicamente un carácter simbólico? Si hemos de examinar la cuestión bajo su aspecto heráldico, fácilmente se resolvería esta dificultad, al decir que Valencia como el noble, acaudilló y tuvo huestes, que fueron aquellos gloriosos Gremios que tanto se distinguieron en las sublevaciones de los moriscos, en las guerras y conquista de Orán, y en la sangrienta Germanía. Como remate de su Señera colocó el Rat Penat, símbolo de la vigilancia, que más tarde aplicaba al escudo». Còpia a continuació el tantes vòltes esmentat acòrt del Consell general de Valencia de 10 de Març de 1577 sobre la reforma dels escuts de la ciutat, i després dividix en tres classes els diversos escuts de Valencia que se tròben gravats en pedra, en madera o sobre paper, a saber: els puntaguts, els de tarja i els quadrats o en forma tetragonal. Es molt interessant la numeració o especie de catalec que fa dels eixemplars trobats del escut de tarja, es dir Barres d' Aragó llaugerament inclinades i damunt d' elles una celada que porta per cimera un *Drach alat* mirant de costat; escuts puntaguts d' Aragó; escuts tetragonals ab corona o sens ella i sense Rat Penat; escuts tetragonals ab corona i Rat Penat; escuts gravats en monedes i en portades d' òbres tipogràfiques. Al fi de l' opuscle resumix en sèt punts les idees principals escampades en ell, concloent que lo Rat Penat degué ser prés pels antics valencians com un distintiu per a les banderes, penons i atres arreus militars en els camps de batalla (1).

Martinez Aloy, inspirantse, sens dubte, en l' opuscle de Vives i Ciscar, va publicar en 1882 atre article sobre l' escut del Rat Penat (2), comentant les opinions d' Escolano, Teixidor i d' atres autors. Cita escuts de monuments arquitectònics antics, i de portades tipogràfiques, afirmant, finalment, que lo Rat Penat representa un símbol militar adoptat pels antics Justicies de Valencia com a distintiu de les companyies armades de la ciutat.

Llombart tracta breument de les armes de Valencia exposant les opinions d' Escolano, del pseudo Febrer i d' atres autors que han

(1) En sèptim llòc, p. 18, diu: «Que pudiendo Valencia acaudillar huestes como el noble, y teniendo necesidad de aceptar una cimera, como distintivo en el campo de batalla, colocó desde 1526 en la *Senyera* el Rat-Penat, símbolo que se toleró primero por algunos monarcas, aceptándose después por otros. Debiendo por esta razón conservarse actualmente».

(2) *Almanaque para el año 1882 del diari de Valencia Las Provincias*, article intitulat: *Lo Rat-Penat en el blasón de Valencia*, pp. 104-109.

parlat de l'orige i significació del Rat Penat (1). Recòrda la ordenació del Consell general de València del 10 de Març de 1377 sobre la reforma dels escuts de la ciutat, i s'oposa a la seua antiguetat en l'escut de València, fundat principalment en el manament del Rat Penat en els antics monuments de pedra de València, i en el silenci de la *Crònica* del rey en Jaume.

El Baró de les Quatre-Torres fa un acabat estudi sobre 'l caixco ab cimera del *Drach alat* existent en l'Armeria Real de Madrid, atribuït per una falsa tradició al Rey en Jaume I d'Aragó (2). Per a demostrar que l'esmentat caixco no pòt perteneixer al rey en Jaume *el Conquistador*, estudia la forma dels caixcos dels sigles XIII i XIV conservats en monuments de pedra i en els sagells del susdit Rey, citant en son treball l'autoritat del *sigilofilo* en Ferran de Segarra, qui havia tocat esta matèria en el seu discurs d'entrada en la Real Academia de Bònes Lletres de Barcelona, any 1890. Descriu la forma de la cimera de l'Armeria Real del *Drach alat*, citant les opinions de Bofarull (3), i de Barado (4). Analisa despay l'evolució de diversos elms i cimeres, servintse dels sagells dels reys de Castella. Al estudiar les cimeres dels reys d'Aragó, tròba que durant el reinat de Pere II de València, IV d'Aragó (1336-1387), es quan apareix per primera vòlta la cimera del *Drach alat*. Per lo tant, segons el Baró de les Quatre-Torres, l'orige del *Drach alat* hi ha que buscarlo en el reinat de Pere *el Ceremoniós*; i quant es de la significació del *Drach alat* no ne dona ninguna l'esmentat Baró, opinant que se deu atribuir a l'us o costum del sigle XIV de servirse per a les cimeres d'animals fantàstics, a fi de distinguir unes senyories d'atres. En confirmació de la seua tèsis el Baró de les Quatre-Torres fa un recull dels eixemplars, de que ha pogut tindre noticia u ocasió d'examinar, d'escuts Reals ab lo *Drach alat*, conservats en còdecs miniats, monuments de pedra, monedes, etc. Al acabar son treball resumix el de les Quatre-Torres les idees principals; i referintse d'un mòdo particular

(1) CONSTANTINO LLOMBART. *Valencia antigua y moderna. Guia de forasteros*. València, 1887, pp. 71-75.

(2) *El casco del Rey D Jaime el Conquistador. Monografía crítico-histórica, por el BARÓN DE LAS CUATRO-TORRES, CONDE DEL ASALTO*. Madrid, 1894, en fol. a dos cols., ilustracions gràfiques per mig de dibuixos, pp. 32.

(3) ANTONIO DE BOFARULL. *Historia de Cataluña*, t. III, p. 183.

(4) FRANCISCO BARADO. *Museo militar*, t. II, p. 262.

als valencians, que pòc feya havien alçat un soberc monument al rey en Jaume, repròva, ab fina ironía, l' elm de l' estatua del rey que pòrta per cimera un *Drach alat*, que com havém dit va començar a usar Pere *el del Punyalet* (1).

En Segarra, distinguit sigilógraf catalá, en una seua monografia sobre 'ls sagells del rey Pere II de Valencia (2), concreta ja l' any en que va començar dit Rey a usar l' elm ab la cimera del Drach alat. De la seua significació no ne parla, opinant solament que 'l motiu d' haver adoptat el Rey la cimera del Drach alat deu buscarse en el desig d' imitar les cimeres d' atres reys o Prínceps (3). Estes mateixes idees va exposar mes tart en la seua lloada òbra sobre *sigilografia catalana* (4), puix en l' estudi his-tòric-arqueològic dels sagells usats per l' esmentat Rey, parlant dels sagells del segon periodo de son reinat s' expressa aixina: «Aquests segells pertanyents al segon periode [1343-1344], apart de llur raresa, car sols estigueren en us un espai de temps relativament curt, ço es entre la reincorporació de Mallorca i la dels Comtats de Rosello y Cerdanya, ofereixen algunes particularitats dignes d' estudi. S' hi observa el predomini i desenrotllament de l' art gotic amb tot son esplendor i riquesa. S' introdueix el casc o capell amb la cimera del griu o drac alat, falsament atribuïda a Don Jaume el Conqueridor, com ho demostra l' erudit arqueolec Don Francesc Barado (5).—De l' examen dels segells dels comtes-reis d' Aragó, anteriors a Pere III [IV], resulta que cap d' ells usa dita cimera ni cap d' altra. Es mes, el propi comte-rei en Pere,

(1) Veges açí ses pròpies paraules: «Llegará un tiempo en que nuestros hermanos de Valencia, tan justamente entusiastas de la personalidad de Don Jaime, como lo demuestra la soberbia estatua ecuestre que acaban de erigirle, se aperciban en mal hora de que en lugar de la sombra querida del Rey Conquistador, resulta plástica e históricamente reproducida la figura de aquel Monarca que con extrema severidad castigó los desmanes de la Unión, rasgó los Fueros concedidos generosamente por D. Jaime, y en un arrebató de ira pretendió arrasar la ciudad y sembrar de sal sus esparcidos escombros».

(2) FERNANDO DE SEGARRA Y DE SISCAR. *Apuntes para un estudio de los sellos del rey D. Pedro IV de Aragón...* Barcelona, 1835. Al fi publica varios documents del archiu de la Corona d' Aragó referents a sagells, i reproduïx alguns eixemplars dels sagells estudiats.

(3) Ob. cit., p. 21.

(4) *Sigilografia Catalana.—Inventari, descripció i estudi dels segells de Catalunya*. Vol. I, Barcelona, 1916.

(5) *Museo militar*, t. II, pp. 258, 262.

en el primer període de son regnat [1336-1343], tampoc la va usar, com hem vist al parlar dels segells corresponents a dit període. Precisament en l'època de Don Jaume, s'usava el morrió aplanat en sa part superior, amb el qual se 'l representa en alguns de sos segells, i es pot veure, també, en altres de reis, prínceps i grans feudataris coetanis seus. En canvi, les cimeres no s'generalitzaren fins a mitjan segle XIV. ¿Va adoptar-la Pere III [IV], com indica Muñoz i Romero (1) prenent per model el segell de son sogre Felip III de Navarra, comte d'Evreux, que en el revers se representa com a guerrer, portant un casc amb aquesta cimera? Cert es, que aleshores apareix sovintment en els segells dels Prínceps i nobles, essent molt semblant la del comte-rei en Pere, amb la de Felip de Rouvre, duc de Borgonya».

Al descriure en Juan Menéndez Pidal un eixemplar, en cera, del sagell magestàtic o *flahón* del rey Martí l'Humà, conservat en un document del Archiu Històric Nacional de Madrid, datat a Çaragoça, dia 9 d'Abril de 1399, fa un ver estudi del dit sagell (2); i parlant de la cimera del Drach alat, diu lo següent: «Para terminar este ligero estudio nos falta hacer algunas observaciones sobre un accesorio del yelmo de D. Martín; el Dragón que le sirve de cimera. Las cimeras en los yelmos empezaron a usarse en Europa a fines del siglo XIII y principios del XIV, pero entre nosotros no fueron conocidas hasta mediada esa centuria y como importación francesa. Nos induce a creerlo así, un texto de la Crónica de Alfonso XI en el que al narrar el cerco de Algeciras donde auxiliaron al rey de Castilla tropas francesas, se refiere como los mensajeros del rey moro de Granada visitaron el Real «et andando veyendo esto llegaron a do posaban los Condes et las gentes de fuera del regno, et todos tenian los yelmos puestos a las puertas de las casas en sendas varas gordas et altas, et en cada uno destos yelmos avia muchas figuras et de muy partidas maneras; ca en el uno avia una figura de leon, et otro de volpeja, et otro de figura de lobo, et otro de figura de cabeza de asno, et otro de buey, et otro de perro, et de otras muchas animalias...». En Menéndez i Pidal en la exposició de les idees sobre l'orige i significació del Drach

(1) TOMÁS MUÑOZ ROMERO, *El Arte en España*, t. IV, p. 169.

(2) *Sello en cera de don Martín, rey de Aragón en Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, t. I (1897), pp. 246-255; 309-313. Se reproduïxen l'endret i revèrs del eixemplar estudiat.

alat depén d' en Tomás Muñoz Romero i del Baró de les Quatre-Torres. En l' òbra pòstuma d' en Menéndez i Pidal (1), se descriuen varios eixemplars dels sagells magestàtics de Reys d' Aragó que 's tròben en l'Archiu Històric Nacional.

Finalment, en Vicent Vives i Liern, tant conegut dels cultivadors de l' història, va escriure l' última paraula sobre 'l Drach alat i lo Rat Penat en la seua bella i documentada conferència (2), que ens ha servit de guia en este treball. Vives i Liern analisa i comenta les diverses opinions tocants al Rat Penat esmentades en este treball. Quant a l' orige del Drach alat o Rat Penat, que per a ell es una mateixa còsa, nega que semblant divisa de l' escut de Valencia fora otorgada per en Jaume I d' Aragó al conquerir la ciutat, seguint en este punt l' opinió d' en Segarra, exposada detengudament, sobre ser Pere II de Valencia el primer que va usar la cimera del Drach alat en els sagells magestàtics del segon període de son reinat (1343-1344). Vives i Liern es el primer que estudia la divisa del Rat Penat en la Senyera de la ciutat, dita per eixa raó la *Bandera del Rat Penat*, documentant sos dits al referirse a la confecció de les diverses banderes que des de antic anaren renovantse. Completa, aiximateix, i documenta els estudis que fins a ell s' havien fet sobre l' escut del Rat Penat en la numismàtica, tipografia i monuments arquitectònics de Valencia. Es, per últim, molt interesant i original l' estudi comparatiu que fa en Vives i Liern entre 'l Drach alat i lo Rat Penat, que per a ell te el mateix significat. Ya tindrem ocasió de remitirnos a esta opinió d' en Vives i Liern, i per lo tant no cal ara exposarla al detall com ella se mereix.

De tot lo dit se deduix evidentment que 'ls escritors d' este darrer període han treballat científicament per a aclarir l' orige i significació del *Drach alat* i del *Rat Penat* en les insignies Reals d' Aragó i en els escuts d' armes de la ciutat de Valencia. Segons

(1) *Catálogo I. Sellos españoles de la Edad Media*. (Sección de sigilografía del Archivo Histórico Nacional). Madrid, 1918. En Juan Menéndez i Pidal va morir a Madrid el 28 de Decembre de 1915.

(2) *Lo Rat Penat en el escudo de Armas de Valencia*. (Conferencia dada en la Sección de Arqueología de la Sociedad «Lo Rat Penat» en 13 de Marzo de 1900). Valencia 1900. Al final porta un apèndix de documents i varies làmines de sagells fotogravats. — Una extensa vulgarisació d' esta conferència, acompanyada de fotogravats, feta per en Ròch Chabás, se pòt vore en la *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, t. V (1901), pp. 346-356.

nòstre humil pareixer han conseguit desfer raonablement la arrelada i falsa tradició defesa per tants escriptors que suposaven la divisa del Rat Penat como a concedida a la ciutat de Valencia per en Jaume *el Conquistador*, posant lo seu orige en lo reinat de Pere *el Ceremoniós*, i precisament entre 'ls anys 1343-1344. Les raons que apòrten sobre la significació del «Drach alat» i del «Rat Penat», lo mateix que la supòsta identificació que fan de les dos divises, no ens plauen, com, Deu volent, dirém.

Exposició d' una nova hipotesis sobre l' orige i significació de les divises del «Drach alat» i del «Rat Penat»

Havem vist el gran número i disparitat d' opinions sobre l' orige i significació del *Drach alat* i del *Rat Penat*. Ara ens proposém raonar breument una nòva hipòtesis suggerida per la lectura de varios tractats apocalíptics i visionaris, per a contribuir d' algùn mòdo al esclareiximent d' esta embolicada qüestió. Buscarém, primerament, l' orige remòt del *Drach alat* en la revolució de idees apocalíptiques escampades en el sigle XIII per l' abat Joaquim de Flòr sobre la venguda del anticrist i d' un monarca universal, figurat en ú dels sèt caps del *Drach* del Apocalipsis, fixada per al any 1260. L' orige pròxim del *Drach alat* hi haurá que buscarlo en la corrent de idees apocalíptiques i visionaries de fins del sigle XIII i primeries del XIV, promogudes en Espanya principalment per aquell gran visionari valenciá Arnau de Vilanova (1), qui fixá la venguda del anticrist per al any 1368. Estudiarem segonament, l' orige i significació simbòlica del *Rat Penat* a la llum de tres visions, dos d' elles de fins del sigle XIII i l' atra de mijans del XV, en les quals entra com element essencial una rata penada com símbol d' un futur monarca vencedor dels reys d' Espanya, qui a la fi pujaria al estament imperial. Vorem, en tèrc llòc, el sagell pròpi de la ciutat de Valencia ans i després del any 1377; l' us que ne va fer la ciutat del timbre Real o escut de tarja ab lo *Drach alat* en algunes de ses insignies, fent notar en

(1) Veges sobre la patria de Vilanova l' article titulat: *La patria de Arnaldo de Vilanova*, publicat en l' «Almanaque» del diari de Valencia *Las Provincias*, per al any 1925, pp. 275-8.

alguns casos la confusió que se forma en el transcurs dels sigles XV i XVI entre 'l *Drach alat* i el *Rat Penat*, fins aplegar al extrem de substituir la divisa del *Drach alat* per la del *Rat Penat*.

Orige i significació apocalíptica del "Drach alat"

En el Capítol VII de la Profecia de Daniel, i en els capítols XII i XVII del Apocalipsis del apòstol Sant Juan s' aludix a monarquies o impèris esdevenidors ans del anticrist. Daniel les representa baix la figura de deù còrns, com a símbol de deù reys (1), i l' apòstol Sant Juan baix la figura d' un drach o bestia de set caps, símbol, semblantment, de set reys (2). Son tan obscurs estos passages, que al tractar els expositors sagrats de senyalar les monarquies o impèris a que se referixen les profecies, s' han dividit en tantes i tant diverses opinions, que seria llarguissim l' haverles de recopilar (3). Siga prou dir a nostre propòsit que, segons la generalitat dels expositors, l' últim monarca pujaria al estament imperial vencent a tots els reys, s' apoderaria del Africa, faria 'l viage d' ultramar, i conquistaria la santa ciutat de Jerusalén i sagrats llòcs de la nostra redenció.

Un dels més famosos comentadors del Apocalipsis fon l' abat Joaquim de Flòr, el qual, en la seua no menys famosa exposició, fixá la venguda del anticrist per al any 1260. Esta exposició apoca-

(1) DANIEL, *Proph.*, VII, 23-24: «Bestia quarta, regnum quartum erit in terra, quod majus erit omnibus regnis, et devorabit universam terram, et conculcabit et comminuet eam.—Porro cornua decem ipsius regni, decem reges erunt: et alius consurget post eos, et ipse potentior erit prioribus, et tres reges humiliabit».

(2) JOAN., *Apocal.*, XII, 3: «Et visum est aliud signum in coelo: et ecce draco magnus rufus habens capita septem, et cornua decem: et in capitibus ejus diademata septem». *Id.*, XVII, 3: «Et vidi mulierem sedentem super bestiam coccineam, plenam nominibus blasphemiae, habentem capita septem, et cornua decem». *Ib.*, 9: «Et hic est sensus, qui habet sapientiam. Septem capita septem montes sunt, super quos mulier sedet, et reges septem sunt».

(3) Veges CORNELI A LAPIDE, *Commentaria in Daniele*, VII, 7, 17-24; XII, 11. Ed. Paris, 1874, pp. 90, 97 i 175.—*Id.*, *Commentaria in Apocalypsin*, XII, 5; XIII, 16; XVII, 3, 10-11. Ed. citada, pp. 240, 241, 242, 261, 311, 316 i 318.—DIEGO SAAVEDRA FAXARDO, *Corona Ghotica castellana y austriaca politicamente illustrada...* Madrid, 1658, p. 548, aplica el tèxt de Daniel a la monarquia dels Gòts.

líptica va tindre grandíssima resonancia, especialment en Italia, i d'ella se n'ocupá el franciscá Fra Tomás de Pavia en les seues *Distinctiones* escrites cap al any 1246 (1). En la distinció *Antichristus* fa ja notar el poder universal que corresponia a éste, puix que tenia que subjugar als reys infels de Marròchs, Túneç, Egipte i Babilonia (2). Al senyalar la casa d'aón tenia que eixir l'anticrist, se contenta el franciscá en exposar objectivament l'opinió del Abat, sens aprovarla ni contradirla, el qual afirmava que tenia que naixer de l'estirp del emperador Enrich, després de Frederich de Sicilia, puix aixina ho significava l'esmentat Abat en la figura que va fer del Drach (3).

També el franciscá Fra Salimbene porta en la seua *Crònica* (4) alguns dits que venen a corroborar la pròp dita opinió del Abat, puix d'ells se dedueix que la figura del Drach era emblema del rey Frederich de Sicilia (5). Curiosa es, semblantment, la visió referida pel mateix Salimbene de Carles I d'Anjòu, rey de Sicilia, el qual se va apareixer baix la figura de Drach a cèrta dòna, al arrebatarli Pere el Gran d'Aragó la corona de Sicilia (6). Pòt ser que 'ls fets que acabém d'esmentar no tinguen relació alguna ab la determinació de Pere el Ceremoniós al adoptar en 1345-1344 la cimera del *Drach alat*. La nòstra intenció, al rememorar estos fets, es sòls de cridar l'atenció sobre la venguda del anticrist predita per al any 1260 pel abat Joaquim, i l'aplicació que feu del Drach del Apocalipsis a l'estirp de Sicilia, a la qual succeiren els reys d'Aragó, tot lo qual considerém com oríge remòt del *Drach alat*.

(1) P. EPHREM LONGPRÉ, *Les «Distinctiones» de Fr. Thomas de Pavie, Orden F. M.*, en *Archivum Franciscanum Historicum*, t. XVI (1925), p. 17.

(2) Autor i llòc citat, p. 16.

(3) Diu així: «De quo autem regno proditurus sit ignoro. Ioachim prae-sumpsit ponere quod de stirpe Henrici imperatoris post Fredericum processurus sit. Unde in figura draconis quam fecit, caput illud per quod significari dixit Fredericum, filium Henrici, in eodem collo ponit cum ultimo capite in quo significari dicit antichristus. Sed utrum haec spiritu suo vel Spiritu divino dixerit, penitus ignoro, sed cito futurum est ut sciatur an verum vel falsum dixerit». (Autor i llòc citats, p. 27).

(4) *Cronica Fratris Salimbene de Adam Ordinis Minorum*. Edidit OSWALDUS HOLDER-EGGER, Hannoverae et Lipsiae, 1913. (En *Monumenta Germanica Historica, Scriptorum*, t. XXXII).

(5) Ob. cit., pp. 389 i 438.

(6) Ob. cit., pp. 564-5.

El segle XIV es per excellència el segle dels pseudo profetes i visionaris. El célebre mege Arnau de Vilanòva, donantse la ma ab els pseudo profetes del segle anterior, havia predit la venguda del anticrist per al any 1368, com se pòt comprovar en lo seu *De adventu antichristi*, escrit entre 'ls anys 1297-1300 (1), en el *De mysterio cymbalorum* (2), en la seua *Confessiò de Barcelona*, escrita en 1305 (3), i en son *Rahonament* del any 1309 (4). Estos tractats, donada la gran autoritat de que gojava el de Vilanòva, produgueren gran comoció en els espirits dels astròlecs, endivins, alquimistes i tota esta mena d'ensomniadors de que abundava, com es dit, aquell segle. Els palaus Reals estaven plens d'esta classe de vividors que 's calfaven el cap formant cábales, estudiant les nativitats dels reys i les conjuncions dels Planetes, tot per a formar juins astronòmics plaents, com es de supòndre, als monarques.

La venguda del anticrist fixada per Vilanòva per al any 1368 posaria a dura pròva la ciència astrològica dels que se dedicaven a formar juins sobre fets esdevenidors, puix es molt lògic que 'ls Reys els interrogassen sobre a quí d'ells pertanyia alcançar monarquia universal o impèri en la susdita venguda del anticrist. Ve molt a propòsit recordar el cas que succeí a Pere *el Cruèl* de Castella ab sos astròlecs, els quals, segons reconta el autor del *Sumario de los Reyes de España* (5), li pronosticaren que pujaria al estament imperial, succeint tot lo contrari; de lo qual se

(1) DR. HEINRICH FINKE, *Aus den Tagen Bonifaz VII.*, Münster i. W., 1902, pp. CXXIX-CLIX, n. 21, *Der Tractatus de tempore adventus antichristi*, 1297-1300.

(2) P. JOSÉ M.^a POU, *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes en Archivo Ibero-Americano*, t. XI (1919), p. 165.

(3) RAMÓN D' ALDÈS, *Arnau de Vilanova, Confessiò de Barcelona...* Barcelona, Consell de Pedagogia de la Mancomunitat de Catalunya, 1921. (Treball repartit ab el número de *Quaderns d' Estudi*, corresponent a Abril-Juny de 1921), p. 12.

(4) MENÉNDEZ Y PELAYO, *Heterodoxos españoles*. t. I, pp. 769 i sig.

(5) *Sumario de los Reyes de España por el Despensero Mayor de la Reyna Doña Leonor, muger del rey don Juan el primero de Castilla, con las alteraciones y adiciones que posteriormente le hizo un anónimo*. Publicado por EUGENIO DE LLAGUNO AMIROLA, Madrid, 1781. L' anònim corruptor va suprimir tot el passage que copiém, el qual reproduix Llaguno en nòta entre les pp. 60-75.—En la Bib. Nac. de Madrid, secció de Mss. hi ha un còdec baix la signatura Ms. 8.405, que porta el susdit passage en els fols. 34 v.-35 r.

queixava el Rey, com se pòt vore en el següent relat que prenim del dit *Sumario* (1): «Et dos meses antes que este rrey don Pedro fuese a Montiel, donde él morio, acaesció que estando este rrey en Seuilla, que fizo llamar a vn su fisico que era gran astrologo, que dezian Abrahen Aben Zarzal; et dixole el rrey estando apartado con él: «Don Abraham; bien sabedes, que vos et todos los otros estrólogos de mi rreyno, me dexistes siempre que fallavades siempre por vuestra astrología, que el mi nascimiento fue en tal costelacion, que yo auia de ser el mas noble rrey que nunca ouo en Castilla de mi linaje. Et que avia de conquistar los moros, fasta ganar la casa santa de Jerusalem; et otras cosas muchas de vitorias que yo auia de auer. E agora paresçeme que todo esto es el contrario, por que de cada dia veo yo que todos mis fechos van en clinacion de mal en peor, ssin ninguna emienda; por lo qual digo que vos otros los estrologos que esto me dixistes, o me lo dixistes por me lisonjear, ssabiendo que era el contrario de lo que me dixistes, o non sopistes lo que dexistes...»

El sentiment imperialiste devia estar molt mes viu en el casal d' Aragó que en Castella, siguent numerosissims els astròlecs que 'l fomentaven especialment durant els reinats de Pere el Cerimoniós i son fill i successor Juan I. En Antòni Rubió i Lluch va notar ja esta tendència imperialista del Rey Pere ab estes paraules (2): «Durant tot lo seu regnat perseguí ab constancia la realiació del sòmni imperialista d' unir altra volta, a la seva Corona tots els estats governats per prínceps eixits del casal d' Aragó, que per distints motius politichs se 'n havien separat».

Entre 'ls propagadors de les idees apocalíptiques i monarquia universal esdevenidora a la casa d' Aragó ens es conegut el testimoni de Francés Eximénez, el qual tractant de la dignitat del Rey d' Aragó (3), nomena les seues prerrogatives i possessions; dona una explicació mística del significat de les barres grògues i vermelles de la senyal o escut d' Aragó bassat en la opinió d' alguns astròlecs, *untats*, segons ells, *d' esperit de profecia*, i aludix al seu poderiu universal ab estes paraules: «De aquesta casa es

(1) Ob. citada en la nòta precedent, en les planes y fulles ja expressades.

(2) *Atenes en temps dels Catalans en Anuari del Institut d' Estudis Catalans*, Vol. I, Barcelona, 1907, p. 225.

(3) *Crestia*, llib. I, cap. 247: Bib. Nac. de Madrid, Ms. 1.983, fol. 177 rb. —va.

profetat que deu aconseguir monarchia quaix sobre tot lo mon».

El passage precedent, que correspòn al capitol 247 del llibre I del *Crestia*, l' escrivia Eximènez cap al any 1380; això no obstant, en el capitol 466 i últim de la quarta part del llibre XII del *Crestia*, escrit en 1385 (1), va exposar el mateix autor lo *que havien dit alguns dels regnes presents e de lur durada e de novell imperi*, i entre atres còses referia que, segons ells, «tota potestat reyal cesara en lo mon, sino solament en la casa de França, qui durara longuament» (2). Esta opinió referida per Eximènez, no com a pròpia sino com a estranya, degué aplegar a oits del rey en Juan I d' Aragó, el qual ab data 17 de Novembre de 1391 va escriure a mossén Pere d' Artés meravellantse de la dita pronosticació favorable a la casa de França, que atribuí a Eximènez. El d' Artés degué notificar a Eximènez les queixes del Rey, i Eximènez degué llavors apresurarse a escriure al Rey excusantse ab sabies raons de lo que 'l Rey li atribuía. Juan I, molt complagut de la epistola excusatòria d' Eximènez, li va respòndre directament ab data 12 de Decembre del mateix any 1391, acceptant les excusacions d' Eximènez i afegint l' interessant passage històric següent, que demòs-

(1) Veges el nostre treball, en publicació: *El Escritor Fr. Francisco Eximènez en Valencia en Archivo Ibero-Americano*, t. XIX (1923), pp. 365-7, 379; tirage apart, pp. 82-3, 94. Cal rectificar la data de composició de la quarta part del *Crestia* fixada en 1391 per MARIO CASELLA, *Il «Somni» d' en Bernat Metge e i primi influssi italiani sulla letteratura catalana en Archivum Romanicum*, Genève, T. III (1919) pp. 162-3, el qual referintse al capitol 469 de la quarta part del llibre XII del *Crestia*, ú dels afegits en 1391 pel mateix Eximènez, tracta d' esmenar a Emili Grahit i an Jaume Massó i Torrents, dient: «In questo ultimo capitolo [469] sfuggito a E. Grahit... e a Masso Torrents... troviamo un indicazione cronologica che protrae anni la composizione de la quarta parte del *Dotzen* fissata sinora al 1385...». Segons diém dalt en lo tèxt, lo afegit en 1391 per l' Eximènez, a causa de la lletra de Juan I d' Aragó, foren sòls el huit capitols últims, es a dir des de 'l 467 fins al 473, puix en el capitol 466 trobém la següent alusió cronològica que pròva la nòstra afirmació. Diu així: «Si tu 'm demanes aquestes presents Senyories damunt dites de crestians, si durarán fins a la fi del mon. Respon te, que nou se. Es ver que alguns passats han parlat daquesta materia, e han posat que a temps apres la reformacio del mon, la qual dien que sa a fer prop apres lo centenari present, *del temps que comptam M.CCC.LXXXV.*, apres daquest centenar, donchs, ço dien se mudarà la Seu Papal en Hierusalém, e dien que aqui haurá novell Papa e novell Emperador, e serán en dos de linatge dels juheus convertits a la fe...».

(2) *Crestia*, llib. XII, cap. 466.

tra la fonda preocupació dels Reys d' Aragó en lo referent al futur impèri universal que s' esperava (1): «A aço ques conten en la dita vostra letra quel cardenal d' Albana e frare Johan de Rochafist havien scrit a nostre pare, a qui Deus perdo, com se devia seguir en aquest centenar que la monarchia se sperave a la casa d' Aragó, vos responem que be ha un any en larchiu nos trobam aço, empero noy havem dada ni donam fe, ans tota vegada lo havem comanat e ho comanam en les mans de Deus, e que él quen ordon a sa voluntat. E aço mateix nos dix maestre Crexques, que era strolech de casa nostra e sentenia molt en judiciis, e altres strolechs sabents nostra nativitat. E tota vegada ho havem remes e ho remetem al voler de Deu».

La carta del Rey causá tal efècte en l' ánimo d' Eximènez que en lo mateix any 1391 va afegir sèt capítols a la quarta part del llibre XII del *Crestia* (2), ab l' unic fi de refutar aquella mera

(1) Veges sobre este incident esdevengut entre lo rey en Juan i Eximènez a A. RUBIÓ y LLUCH, *Documents per l' historia de la cultura catalana medieval*, t. I, Barcelona, 1908, pp. 372-3.

(2) Els epígrafs del cap. 466, i dels sèt capítols afegits en 1391, presos de l' edició de Valencia de Palmart, any 1484, son del mòdo següent:

«Cap. 466: Que han dit alguns dels regnes presents e de lur durada e de novell imperi.

Cap. 467: Com ço que recita lo capítol precedent e posa sentenciant ho sobre les coses esdevenidores en los voluntaris fets dels homens; e assignant hi temps cert, sens divinal revelació o autentica probacio de la sancta Scriptura, es cosa presumptuosa e contra consell e still de Jesu Christ e cosa fort folla e perillosa.

Cap. 468: Que la Seu Papal james no sera mudada fora Roma, ne limperi sera en Hierusalem.

Cap. 469: Que nos dega fer general conversio dels infeels ans del temps de antecrist final. (*En este capítol trobém la referència següent al any 1391, en que escrivia. Diu així: «Item, de fet som prop del temps per aquests assignat a la dita conversio, que dien esdevenidora; car noy havem pus de huyt o de nou anys, ara que comptam M.CCC.XCI., e empero la secta de Mahomet es pus fort que james no feu; e pus estesa en Orient e continuament si esten mes e mes»*).

Cap. 470: Que no es legut a negu tirar los jueus ne altres infeels a la fe crestiana per força.

Cap. 471: Com reyal potestat durara fins a la fi del mon.

Cap. 472: Qui aporta a aquest mateix proposit altres raons.

Cap. 473: Que ço que lo dit capítol posa del Rey de França ne dels Religiosos, no ha neguna fermetat, com no sia provat per ell per neguna via».

Després de enviar este treball a l' imprenta ha arribat a nostres mans el

explanació del capítol 466, que donà motiu al Rey per a queixar-s'hi. D' estos set capítols, l' últim o siga el 473, te a nostre entendre un mèrit especial, puix impugna, encara que sense nomenarlo, les idees apocalíptiques del franciscà Fra Juan de Rocatallada favorables al Rey i Casa de França, no obstant que en altra ocasió s' havia declarat per la Casa d' Aragó (1).

Encara com un avanç del sentiment imperialiste del casal d' Aragó, podem copiar les paraules d' aquell patriòtic cronista Ramón Muntaner referides en la seua *Crònica*, que acabava d' escriure cap al any 1330. Referintse, puix, este cronista a les moltes possessions de la Casa d' Aragó, i a les estretes amistats que l' unien ab les cases Reals de Sicília i de Mallòrca, s' expressa aixina (2): «Mentre a ell (el rey d' Aragó) placia, que aquells regnes haja o tenga per casa sua propria, ell e lo senyor Rey de Mallorques, e lo senyor Rey de Sicília sien d' una volentat e d' una volença, axi com esser deuen, poden fer compte que seran sobirans a tots los reys e prínceps del mon... E pot fer compte que ell es rei d' Aragó, e de València, e de Sardènya, e de Corsega, e de Mallorques, e de Sicília; que de tot es ell cap e major, e es a son manament... E axi la casa de Mallorques e de Sicília, qui porten lo seu senyal e ab aquell han a viure e morir, reja e mantenga contra tots los homens del mon...».

La generació, doncs, del segle XIV se movia en gir d' idees apocalíptiques ab motiu de la venguda del anticrist que s' esperava per al any 1368. Una gran còlla de visionaris i pseudo profetes atiaven continuament, ab sos escrits, el fòc de la fantasia popular creguda de les eminents turbacions i mutacions de monarquies. En les mateixes Corts Reals estava vivíssim el sentiment imperialiste, juçgantse cada monarca ab dret al novell impèri. En mig de semblant ambient Pere el Cerimoniós s' apodera del reine de Mallòrca, i ab l' aneició d' este nou estat a la Corona d' Aragó coincidix la refòrma del sagell *flahon* o magestàtic de l' esmentat

volúm VI (1925) del *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, en el qual PERE BOHIGAS i BALAGUER, baix lo titol: *Profecies catalanes dels segles XIV i XV. Assaig bibliogràfic*, esmenta, entre atres profecies, la del nostre Eximènez, havent publicat semblantment els preinsèrts epígrafs capitulars degudament anotats. Veges llòc citat, pp. 35-7.

(1) Veges *Apèndix de documents*, núm. IX.

(2) *Chronica o descripció dels fets e hazanyes del inclit rey don Jaume primer... e de molts de sos descendens...* València, 1558, cap. 292.

Rey, i per primera vòlta asoma per damunt de la celada o elm Real el cap d' un Drach. ¿Qué es lo que mogué al Rey a fer tal innovació? ¿Quál fon la seua intenció al adoptar la cimera del Drach? A falta de documents que declaren la ment del Rey alguns escritors, esmentats abans (período de 1880-1900), han opinat que la innovació del Drach deu atribuirse a la costum que llavors imperava de les cimeres d' animals fantàstics; i que Pere el Ceremoniós no feu atra còsa que seguir la corrent de la seua época, imitant en això a atres Prínceps. Nosatros, respetant esta opinió, creém no obstant, que la innovació de la cimera del Drach en lo sagell magestàtic, deu relacionarse ab la idea apocalíptica d' un pròxim emperador o monarca universal, que tant preocupava a aquella generació, al qual emperador o monarca, alguns comentadors del llibre del Apocalipsis figuraven en l' últim cap del Drach o bestia de dit llibre profètic. A este propòsit podém citar el testimoni del pseudo Arnau de Vilanòva, el qual exposant en 1367 els passages de la profecia de Daniel i del llibre del Apocalipsis referents a este particular, declarava: «*quod illud sextum capud Draconis, de quo mencio in novo Testamento, quod descendet de genere et semine regis Petri Aragonum*» (1). En este supòst la significació pròpia de la divisa o emblema del *Drach alat* adoptat per lo rey Pere el Ceremoniós seria de que el futur emperador o monarca universal tenia que eixir del casal d' Aragó.

No preteném haver resòlt la qüestió, sino haverla solament enfocada en diferent sentit del que fins ara se discutia. Molts serán els expositors del Apocalipsis d' este sigle, o pseudo profecies de visionaris llavors abundantíssimes (2), que podrán donar nòva

(1) Veges *Apèndix de documents* núm. V.

(2) Este gènere de literatura sobre visions, revelacions, profecies i pronòstics ha desaparegut en gran part. En la Biblioteca del Palau Real de Madrit existix un còdec de varios, sig. 2-Ll-1, que en lo lloç porta este titol: *Tragedia de Hercules y Medea*. En lo penúltim llòc hi ha una exposició de varies profecies, que abarca deu fulles, atribuïda en el còdec a mossen Ramón Servera, la qual comença així: «Molt alt e molt excellent Princep e Senyor: Ab aquella major reuerencia que puch, reduc a memoria a la vostra gran altesa, com lo jorn dels apostols Simon e Judes foren complits set anys per manament de la vostra gran senyoria pose dauant la vostra presencia e de la senyora Reyna, a qui Deu perdo, e present mossen Ramon Ceruera, onze conclusions en lo mon esdevenidores...». El tèxt d' esta explanació está tan arruïnat que apenes se pòt llegir, pero al fol. 8 v., hem pogut llegir esta expressió reveladora de l' abundancia llavors existent d' este gènere de lite-

llum quan se descubriren, confirmant o desautorisant la nostra conjectura.

De fet veém que l'adopció de la cimera del Drach en el sagell magestàtic (*Fig. 1*), usada per primera vòlta pel rey Pere II de Valencia en 1343-1344, se perpetúa en el casal d'Aragó, desde este Rey fins a Ferran II *el Catòlic* (1). Usen també la divisa del *Drach alat* els Infants en Juan i en Martí, germans, fills de Pere *el Ceremoniós*, al qual succeiren en la Corona d'Aragó (2).

FIG. 1: Sagell magestàtic de Pere *el Ceremoniós*, any 1344.

FIG. 2: Sagell secret o de tarja, Martí *l'Humà*, any 1402.

Hi ha també que dir que la divisa del Drach no fon exclusiva dels Reys d'Aragó, puix veém-la usada mes tart pels Reys de Nàpols (3).

El mateix rey Pere el Ceremoniós, i semblant feren sos successors, usaren també la cimera del *Drach alat* en l'escut dit de tarja (*Fig. 2*), o siga barres o bastons d'Aragó llaugerament

ratura. Diu així: «Senyor, aquests misteris en tants caps e tantes branques, en son stades fetes tantes scriptures, que es longa cosa de recitar; que verament, senyor, *yon ne que son scrites de la mia ma mes que tres biblies*». El P. IGNASI CASANOVAS, S. J., ab lo titol: *Còdexs de l'Archiu del Palau* [de Barcelona], en *Revista de bibliografia catalana*, t. V. (1906), pp. 34-8, descriu un atre còdex de varios, figurant en últim llòc, omplint dèu fulles, la susdita exposició.

(1) Veges FERRÁN DE SAGARRA, *Inventari, descripció i estudi dels segells de Catalunya*, vol. I, Barcelona, 1916, pp. 214-228, passim.

(2) SAGARRA, ob. cit. Per als sagells de la estatua eqüestre del Infant en Juan veges la p. 246, núms. 209 i 210. L'últim eixemplar, que correspòn als anys 1579-1580, oferix esta curiosa variant, a saber; que l'elm del infant acaba en lo que diém escut de tarja. Els eixemplars del infant en Martí se descriuen en la p. 247, núms. 213 y 214.

(3) D. ANTONIO DE LA TORRE, *La colección sigilográfica del archivo Cate-*

inclinats a la ma esquèrra i damunt d'elles la dita celada i *Drach alat* que mira en la mateixa direcció. Ab este sagell de tarja solien

FIG. 3: Sagell secret de Ferrán el Catòlic, 1483.

els Reys d'Aragó sagellar els documents despachats per via secreta, es dir *sub sigillo nostro secreto* o *sots nostre sagell secret*, com diuen els documents escrits en valenciá (1).

La diferència de sagells mages-tàtics i de tarja entre 'ls diversos Reys es molt pòca (2), exceptada la llegenda o inscripció que es personal i pròpia de cada Rey. També se diferència un pòc el sagell de Ferrán II *el Catòlic* (Fig. 3) en el qual apareixen units els escuts de Castella i Aragó ab corona arrematada per lo Drach.

Orige i significació simbòlica del "Rat Penat"

Després de la reconquesta d'Espanya de poder dels àrabs, quedá, com es sabut, la Península Ibérica dividida en diversos reines cristians, que a sovint se declaraven mutua guerra. Fa al nostre propòsit recordar, que ja desde 'l temps d'en Jaume *el*

dral de Valencia en *Archivo de Arte Valenciano*, año VIII (1922), p. 113, núm. 116, descriu un eixemplar del escut de tarja d'Alfons II de Nàpols, d'un document datat a Castell Nou de Nàpols, 1 Maig de 1494.

(1) SAGARRA, ob. cit., descriu diversos eixemplars del sagell de tarja dels reys Pere II de Valencia (p. 215, núms. 65 i 66); Martí l'Humà (p. 219, núm. 78); Ferrán I (p. 219, núm. 81); Alfons III de Valencia (p. 223, núms. 93, 94 i 96); Juan II (p. 225, núm. 105).

(2) JUAN MENÉNDEZ I PIDAL, *Los sellos españoles de la Edad Media*, Madrid, 1918, p. 101, núm. 108, descriu un eixemplar d'Alfons III de Valencia, del any 1417, en el qual se veuen dos grius en la part més baixa del escut; damunt dels grius hi han dos angelets alats, el ú dels angelets sosté un elm ab un drach per cimera, i l'atre angelet sosté l'escut d'Aragó. El sagell secret de Ferrán *el Catòlic*, també oferix una variant, i es que la cimera o drach va damunt del escut d'Espanya o siga Aragó i Castella (SAGARRA, ob. cit., p. 228, núm. 115, descriu dos eixemplars dels anys 1483 i 1492).

Conquistador se pensava en una Espanya única, restauradora per un dels Reys cristians, el qual hauria victòria de tots els demés reys. Segons el relat que més avant publicuém (1), relatat en la *Crónica* de Fra Pere Marsili, este Rey restaurador devia ser en Jaume I d' Aragó, si hem de creure la visió haguda per un frare franciscá de Navarra.

Esta mateixa idea de la restauració o unió dels diversos estats d' Espanya faedora, no per casaments o enllaç de families Reals, sino per victòria conseguidora per un dels seus reys sobre 'ls altres, veém oscurament pronosticada en dos visions de caracter conminatòri de fins del sigle XIII. Una i atra visió son anònimes, per la qual raó, com elles constituïxen la base del orige i significació del *Rat Penat*, i haventles de citar molt a sovint, les nomenarém per les primeres paraules ab que comencen, o siga *Vae mundo in centum annis*, i *Cedrus alta Libani*.

La visió *Vae mundo in centum annis* (2), fon escrita en 1288, si hem de creure el testimoni del visionari Ramón Cervera (3). En esta visió se prediuen grans mals esdevenidors a les nacions d' Europa dins de cent anys. Referintse el visionari a Espanya diu, que per nodrirse en ella la secta de Mahoma en castic de Deu els reys espanyòls se declararien mutua guèrra, fins que una *rata penada* devoraria els mosquits d' Espanya. Quin devia ser el Rey victoriós figurat en la rata penada ens ho dirán els visionaris del sigle XIV en llurs exposicions sobre esta visió.

Coneixém quatre exposicions, més o menys llargues, de la visió *Vae mundo in centum annis*. La més antiga escrita en castellá, comença així: *Guay de tí España* (4), d' autor descon-

(1) Veges *Apèndix de documents*, núm. III.

(2) Veges *Apèndix de documents*, núm. I.

(3) Biblioteca del Palau Real de Madrid, còdec ans esmentat 2-L1-1, exposició atribuïda a mossen Ramón Cervera, el qual, o siga quis vulla son autor, dirigintse a Pere el Ceremoniós, li diu al fol. 5 r.: «Item, senyor, vna altra gran e marauellosa profecia que comença: *Ve mundo in centum annis*, qui fon reuelada a vn sant hom lany M.CC.LXXXVIII. en la qual se demostra la perdició de Acre e de Tripoli de Soria e de tot lo regne de Frigia, la mórt del rey Andreu; la vostra guerra ab lo rey de Castella, apunt axi com es estada, en un pas diu axi aytals paraules: *Grecia concubinaria rursus direptioni patebit, et arte vespertilionis occidui reductetur ad domum sponse et ecclesie*. Per quens demostra...»

(4) Veges *Apèndix de documents*, núm. IV.

gut (1), degué ser compòsta ans del any 1544 en que Mallòrca fon incorporada a la Corona d' Aragó, puix en esta exposició es nomenat lo reine de Mallòrca com independent encara del d' Aragó. L' anònim comentador no declara l' estirp ni menys el nòm del futur Rey o monarca universal figurat en la rata penada, vencedor dels reys d' España; sòls el nomena baix el simbòlic titol d' *Encubierto*, entre atres raons perque «*vespertilio* es, porque anda más de noche que no de día, por fazer sus hechos encubiertos».

El famós visionari franciscà Fr. Juan de Rocatallada parla breument en les seues *Visiones* escrites en 1548 (2) de la susdita visió, i no obstant la seua nacionalitat francesa, sembla que favorisca en llur comentari al Rey d' Aragó, a instagació del qual el futur monarca August començaria a guerrejar contra 'ls sarraïns de Granada (3).

Al infant Fr. Pere d' Aragó es atribuïda una curiosa exposició que tracta d' estes dos visions de que mos ocupém. Segons el Infant per la *rata penada*, simbol del Rey vencedor, devia entendres el rey Enrich de Castella el de *Trastamara* (4). Escrivia l' infant en 1377, quan el de Trastamara havia escapçat en Montell al rey

(1) En l' *Indice* de la secció de Mss. de la Bib. Nac. de Madrid, s' atribueix esta exposició a Sant Metòdi. El Ms. 6.149 de l' esmentada biblioteca (ans R-5), d' aón l' havém copiada, porta este encabeçament: «*Profecia del bien aventurado S. Isidro. Aquí comienza el Planto de España. Fue sacado de un libro viejo de profecias de Sant Isidro, doctor de las Españas*». Pòt ser que no siga de l' ú ni de l' atre. En la mateixa Bib. Nac., Caixa 18.728, n.º 3, hi ha un atra profecia atribuïda a San Isidoro, el titol de la qual sòna així: «*Profecia de sant Isidro, arçobispo de Sevilla, y de otros sanctos autores, traduzida de lengua guotica en castellana por Don Enrique de Castilla, Conde de Tineo y Gangas y Marqués de Villena, hijo del Infante Don Alonso de Aragon, primer Marqués de Villena y primer Condestable de Castilla por el Rey Don Enrique...*».

(2) Veges al P. José M.ª Pou, *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes* en *Archivo Ibero-Americano*, t. XXI (1924), p. 352.

(3) Autor i llòc citats, pp. 360-361.

(4) «En lo vespertilio o rata penada es significat e figurat lo rey Enrich, lo qual es dit in *Ve mundo in centum annis, donec vespertilio ciniphes Ispanie devoret* etc. Aquest no tan solament alcançá e foragitá lo Saturni, ço es lo rey Pere, dels regnes e senyoriu de Castella, mas de aquesta vida vençut en camp per ell a Montell, li tolt lo cap». (Veges al P. ALFONSO MARÍA DE BARCELONA, *El Infante Fr. Pedro de Aragón* en *Estudios Franciscanos*, t. XV (1915), p. 63.—P. José M.ª Pou, *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes* en *Archivo Ibero-Americano*, t. XXIII (1925), p. 34.

de Castella Pere *el Cruèl* (1), i no deu causar meravella que un Infant aragonés, òncle de Pere el Ceremoniós, se declare en esta exposició a favor del rey castellá, puix se sab que les seues relacions ab Pere el Ceremoniós i el seu primogènit l' infant en Juan no eren massa cordials (2).

El escritor, empero, més favorable als reys d' Aragó es el catalá, connaturalisat a Valencia, Fr. Francés Eximènez, gran amic dels reys en Pere el Ceremoniós, Juan I, i Martí l' Humá. Tractant este crèdul escritor en el capítol 102 del primer llibre del *Crestiá*, compòst entre 'ls anys 1379-1380, de la duració de la secta de Mahoma, ve a parlar de la visió *Vae mundo in centum annis*, de la qual reproduix en el seu original llatí el tròç referent a Espanya (3); i al expressar el Rey significat en la rata penada, se val de la autoritat de cèrt doctor, dient a este propòsit: «Diu aci un gran doctor que aquesta rata penada significa lo Rey d' Aragó, per moltes raons que serien llongues de comptar». ¡Llástima que no ens diguera el nòm del doctor, i concretara les raons que omitix! De tots els mòdos es molt interessant esta breu exposició per haver vixcut l' autor a Valencia, aón se divulgaren les seues òbres, contribuint a la vulgar tradició del *Rat Penat* (4).

(1) El P. ALFONS DE BARCELONA, article citat, p. 63, nòta 1, fixa el temps de composició d' esta exposició després de 1567, i ab tota seguretat en 1372. Pero del tèxt de la mateixa exposició se dedueix que fon compòsta en 1377, puix diu: «Aquesta visio concorda ab la propheta del abat Joachim, qui diu que la secta maluada dels infels sera del tot delida lan de M.CCC.LXXXX. per lo leo spanyol, ço es lo dit rey Enrich. De LXXVII[anys] que ara comtam, tro a XC, ha XIII anys...». (Lloc cit., p. 64).

(2) A. RUBIÓ I LLUCH, *Documents*, t. II, p. 214.—P. JOSÉ M.ª Pou, *Visionarios*, *Archivo Ibero-Americano*, t. XXIII (1925), pp. 37-8.

(3) *Vegeu Apèndix de documents*, núm. VII.

(4) El DR. ANTÒNI BONAVENTURA GUERAU en lo «Sermo per a la festa del segon centenar de la canonizació del Pare Sanct Vicent Ferrer, dia del senyor Sanct Pere, en la Seu de Valencia, en lo any 1655», aplica el passage del *Rat Penat* de la visió *Vae mundo in centum annis*; a San Vicent Ferrer, que sòls a títol de curiositat reproduim, i es així: «Vicent es mare de la Esglesia, mare piadosa, la qual pietat está significada com a fill de Valencia en lo rat penat, del qual diu Conrrad. Gesner. *to. volatilis. verbo; vespertilio*, que el rat bolant porta els fills al pit, i mentres ells mamen, ell caça mosquits. Vicent com a rat penat portava exercits per lo mon, i mentres portava en los pits de la sua predicació tants Catholics de manera, que el seguien homens, i dones, frares, i capellans, per lo mon enbeleçats de la sua predicació, i ell entre tant predicant, peixcava mosquits, puix converti en Espanya

De l'atra visió que comença *Cedrus alta Libani*, escrita en 1297 per cèrt monge del Orde del Cister (1), sòls coneixém una exposició, que es la que s'atribuix al infant Fr. Pere d' Aragó, escrita en 1377, segons havém dit abans. En esta visió se pronostica la guèrra esdevenidora als Reys d' Espanya, baix la figura dels planetes Mars, Saturn, Júpiter, i de una *rata penada*. Mars, diu el visionari, seria vençut per Saturn. Júpiter, semblantment, seria enganyat per Saturn, pero una *rata penada* faria fugir o foragitarà a Saturn. Segons el comentari del infant Fr. Pere, en Mars es significat el rey Pere el Ceremoniós d' Aragó; en Saturn, el rey Pere el Cruèl de Castella; en Júpiter, el Príncep de Gales; i en la *rata penada* el rey Enrich el de Trastamara qui escapçá a Pere el Cruèl en Montell. No deixa de ser curiosa l'aplicació que fa l' Infant de les propietats dels esmentats planetes a les qualitats dels susdits reys (2).

50. mil moros. Ab figura de rat penat perseguint als moros davall de la forma de mosquits, veu a Vicent S. Methodi martir molts centenars de anys abans: *Hispania Mahometicae pravitate nutrita reciproca furia dilaniabitur, semper multiplicabitur ignis vorax, donec exeat vespertilio, qui cinifes Hispaniae devorabit*. Espanya fonc la ama de la secta Maometana, puix Maoma el primer sermó que predicá fonc en Cordova, de manera, que estava en molta devoció dels Agarins, i moros, i li deyen Meca la antiga; mes los Reys entre si tindran moltes guerres, lo foc abrassador de esta falsa religio tots temps creixerá, fins que ixca el rat penat, fins que ixca Vicent, lo qual *cinifes Hispaniae devorabit*, acabarà els Sarrains, i moros, i de aquell temps comença a anar de capa cayguda...». (Veges ANTONI MARCH ORTÍ, *Segundo centenario de los años de la canonización del valenciano apóstol San Vicente Ferrer...* Valencia, 1656, pp. 139-140).

(1) Veges *Apèndix de documents*, núm. II.

(2) «*Cedrus alta Libani succidetur etc.* Aquest cedre arbre alt es en lo mon del Liba, es la humilitat de santa mare sglesia... Aprés daço ve a parlar als fets de Spanya, quant diu: *Marts sobrará Saturni; e Saturni insidiará a Jovi; e lo vespertilio, ço es la Rata Penada foragitará aquell, ço es Saturni*. Aci parla sots figura de III Prínceps, ço es del Rey Darago en Pere, ara regnant, e den Pere de Castella e del Príncep de Gales, primogenit del Rey de Anglaterra e del Rey Enrich, ara regnant en Castella. Lo Rey Daragó es entés o figurat en Marts, qui, segons los stromans, es planeta belicós; aytals son estats los Reys Daragó. Per ço es dit *ara agonis*, que vol dir ara de batalla on se sacrificava a Marts per los idólatres, qui es dit deu de battles.—Lo rey Pere de Castella es entés o figurat en Saturnus, qui es pus alt de tots los planetes e malivol, cor en lo temps que regna es mortalitat dels homes. Aytal fon lo dit Rey, alt per poder sobre los reys de Spanya, e malivol per la gran crereltat que fo en ell en mort dels homens e en scampament del

Per lo dit se veu la varietat d' opinions sobre el Rey o Monarca figurat en la rata penada. Per a nosatros es pròu saber, que el escriptor de més autoritat, i més conegut en Valencia, es dir Fr. Francés Eximènez, comentá el passage de la rata penada, aplicantlo al Rey d' Aragó. Pròva de que als antics valencians cridá molt l' atenció el comentari d' esta profecia, es que en el còdec 290 de la biblioteca de la Catedral de Valencia, al fol. 99 r., que correspòn a esta exposició, hi ha una nòta marginal, antiga, expressant l' interès de la matèria ab estes paraules: *Belles còses diu de la Casa de Aragó.*

Deslligada de les visions precedents n' existix un atra del any 1455, que comença: *Surge, vespertilio, surge* (1), la qual es atribuïda a un ermitá de Constantinopla. El *Rat Penat* d' esta visió está relacionat ab Valencia, puix es simbol d' un Rey o Princep que s' havia de fer coronar en Valencia, el qual conquistaria el reïne de Granada de mans dels mòros; ab victòria se faria amic del réy de França; finaria amistats ab los reys seus veïns; seria Rey de les dos Sicilies, dominaria en Italia, i vencent als Reys Orientals, conquistaria la santa ciutat de Jerusalén. L' esmentat ermitá clòu la seua visió ab estes paraules: *Omnia enim superius scripta per regem seu principem regni Valentini complenda esse spero.*

A pòcs esfòrços que l' imaginació faça veu retratat en esta visió a Ferrán II *el Catòlic*. No te, puix, res d' estrany que, després de l' unió de les Corones d' Aragó i de Castella en temps d' este Rey; i tenguda en conte la conquesta del reïne de Granada, apart del extensos dominis que este Rey tenia en Sicilia, Napols, etc., els

sanc humanal. Aquest sobrá lo Rey Daragó, cor fo causa e principi del seu decaïment.—En Jovis es denotat o figurat lo Princep de Gales, qui fo benigne e virtuos, axi com Jovis qui es planeta benigne. Aquest fo enganat e trait e decebut per lo Rey Pere de Castella, que ja fos so que lo dit Princep lagués tornat en son regne, vençut lo Rey Enrich e fugit en França, lo rey Pere duptantse del dit Princep que nos levas contra ell, car en sa manera si fer o volgués, fallili les pagues que li avía a fer de gran quantitat de moneda deguda al dit Princep e a sons cavallers, per que li covent desemparar Castella: e dien alguns que isqué daquella metzinat, e caet en tan greu malaltia de son cors, que null temps daquella no pot guarir tro fo mort. *En lo vespertilio o rata penada es significat e figurat lo Rey Enrich...»*. (Vege als PP. Alfonso M.ª de Barcelona, i Jusep M.ª Pou, en les revistes i llòcs abans citats).

(1) Vege *Apèndix de documents*, núm. X.

ulls dels visionaris i astròlecs se giraren vers ell, creguent cumplida la visió del ermità de Constantinopla.

Jerònim Torrella, célebre mege i astròlec valencià, cregué aplegada, en 1496, l'hora dels esveniments pronosticats per tants de visionaris devòts *profetice loquentium* segons ell. No hi ha que negar a Torrella copiosa erudició en el seu tractat *De imaginibus astrologicis* (1), especialment baix l'esguart astrològic, com se pòt vore en la mòstra que mes avant donem (2). Es digna de notarse l'aplicació que ne fa Torrella de la visió *Surge, vespertilio, surge*, puix dirigintse a Ferrán el Catòlic, li diu: «Te, regem excellentissimum regiamque prolem tuam ministros Dei futuros esse compertum est; quia Aragoniae vos reges esse patet. Regem autem Aragoniae seu Principem et maxime regni valentini multa admiratione digna facturum esse in nonnullis libris perlegimus...» Un pòc mes avall, comentant la visió del ermità, afig: *Vespertilio autem tua inclitissima urbs valentina appellatur, ut nemo ignorat*. Semblant expressió degué influir no pòc en la valencianitat del *Rat Penat* si s'atén a la gran autoritat de que gojava Torrella, i a haverse imprés a Valencia l'esmentada òbra (3).

Podriem augmentar la llista dels visionaris d'este temps, pero siga pròu recordar breument al famós navegant Cristòfol Colón, el qual escrigué en 1502 un tractat apocalíptic (4), excitán a Ferrán

(1) «HIERONYMI TORRELLA medici valentini opus preclarum de imaginibus astrologicis, non solum medicis verum etiam litteratis viris vtile ac amenissimum» (Veges la seua descripció bibliogràfica en GALLARDO, *Ensayo de una biblioteca de libros raros y curiosos*, t. IV, col. 774).

(2) Veges *Apèndix de documents*, núm. XI.

(3) El colofó diu: «Impressum est hoc opusculum Valentie per Alfonsum de Orta». Pero un pòc abans, acaba el tractat ab estes paraules: «Et completum est hoc opusculum prima mensis Decembris anno salutis xpiane. Mccccclxxxvi. Finis». Alguns relacionen e identifiquen la data de la composició ab la de l'impressió. Aumenta la dificultat de saber certament l'any d'impressió, el ser ésta l'única òbra coneguda impressa per Alfons d'Orta a Valencia. (Veges, SERRANO Y MORALES, *Diccionario de impresores valencianos*. Valencia, 1898-99, pp. 429-430).

(4) «Incipit liber sive Manipulus de autoritatibus, dictis ac sententiis et prophetiis circa materiam recuperandae Sanctae Civitatis et Montis Dei Syon, ac inventionis et conversionis insularum Indiae et omnium gentium atque nationum, ad Ferdinandum et Helisabeth reges nostros hispanos». (Veges la detallada descripció que ne fa de lo pòc que li queda hui al dit manuscrit, que en atre temps constava de 84 fulles, en GALLARDO, *Ensayo*, t. II, cols. 500-508).

el Catòlic i a la reina Isabel a la conquesta de Terra Santa, puix del estudi de les diverses profecies recullides pel descobridor d' Amèrica deduía éste, que Ferrán el Catòlic era el pronosticat Monarca universal.

Recapitulant la substancia d' este II punt podem concloure que històricament l' oríge del *Rat Penat* arranca ja de fins del segle XIII, i está contengut germinalment en aquelles expressions: *donec vesperilio scinifes Hispaniae devoret*, i *et vesperilio fugavit eum*, de quens parlen les dos susdites visions, a saber: *Vae mundo in centum annis*, i *Cedrus alta Libani*. El significat del *Rat Penat* está, semblantment, contengut en les exposicions que feren els visionaris del segle XIV de les susdites visions, figurant a un Rey d' Espanya com a vencedor dels altres reys espanyòls, el qual Rey victoriós seria el d' Aragó, segons l' exposició d' Eximènez. Hi ha, com havem vist, una visió més tardana de mijans del segle XV, o siga la que comença: *Surge, vesperilio, surge*, en la qual está contengut simbòlicament un altre *Rat Penat*, però més valencià que 'ls primers, per ser figura d' un Rey o Príncep que devia coronarse en Valencia, i després pujar a la monarquia universal, lo qual mogué, sens dubte, a Torrella a aquella notable afirmació: *Vesperilio autem tua inclitissima urbs valentina appellatur, ut nemo ignorat*, contribuint poderosament a la valencianisació del *Rat Penat*.

Cóm el "Drach alat" del escut Real d' Aragó, dit de tarja, se convertí en Rat Penat en algunes insignies de Valencia

Per a la més clara comprensió de les causes que concurríren a la gradual conversió del «Drach alat» de la cimera del escut de tarja, en el Rat Penat d' algunes de les insignies de la ciutat de Valencia, hi ha primerament que saber la forma del escut o *senyal* pròpi de la ciutat de Valencia. Convé, además, que se sapia l' us que feu la ciutat en algunes de ses insignies de l' esmentat escut de tarja. Se deu notar, finalment, la general costum dels antics escriptors valencians de nomenar impròpiament *Rat Penat* al *Drach alat* que serví de cimera al escut de tarja.

Sobre la forma del escut pròpi de la ciutat de Valencia ans i després del any 1377 no hi ha dubte algú, puix la clara descripció

qu' ens dona l'acòrt del Consell general de Valencia de l'esmentat any, està confirmada pels eixemplars dels sagells, hui coneguts, d'eixa època. Dos foren el models usats ans del any 1377, o siga

FIG. 4: Sagell de la Còrt i Consell de Valencia, 1512.

el sagell o *senyal d'edificis a forma d'una ciutat*—aixina el descriu el susdit acòrt—(Fig. 4), del qual se coneix un sol eixemplar, reproduït i descrit per diversos autors (1), pres d'un document del arxíu de la Seu de Valencia, datat en Valencia a 27 de Maig de 1512. Creem que este sagell era pròpi de la Còrt del Justicia civil de Valencia, puix apart de lo que diu el tantes vòltes nomenat acòrt del any 1377, i d'haver segut despachat pel dit

Justicia, la seua llegenda diu: S[IGILLUM] CURIE: ET CONCILII. VALENCIE.

El sagell de la ciutat, pròpiament dit, era el concedit pels reys d'Aragó en temps antic, que segons la descripció del esmentat acòrt, *era e es lur propri senyal Reyjal de bastons o barres grogues e vermelles*. En Vives i Liern reproduïx i descriu un eixemplar d'esta classe de sagells (Fig. 5), tret d'un albará datat a Valencia el 3 de Març de 1351 (2). Es dels sagells dits de placa, i la seua llegenda o inscripció, diu: SIGILLUM CONSILII CIVITATIS VALENTIE.

El sagell posterior al any 1377 també es prou conegut, per haver donada la norma, com devia de ser, el susdit acòrt, que, al manar uniformar els sagells de les Còrts de Valencia, ordená *que en lo senyal Reyjal de cascun dels dits cinch segells, al cap subirá sia feta corona*. Ademés de la corona se sòlen diferenciar els sagells posteriors al any 1377, dels anteriors a dit any, en la forma o contorn del escut, puix adopten generalment la forma

FIG. 5: Sagell del Consell de Valencia, 1351.

(1) Veges en Ròc CHABÁS, *Antigüedades de Valencia* del P. Teixidor, Apéndice II al tomo I, p. 454.—VICENT VIVES LIERN, *Lo Rat Penat en el escudo de armas de Valencia*, lámina IV.—JUSEP SANCHIS I SIVERA, *La Catedral de Valencia...* Valencia, 1909, p. 59.—ANTÒNI DE LA TORRE, *Colección sigilográfica del Archivo Catedral de Valencia en Archivo de Arte Valenciano*, año V (1919), p. 62, núm. 88.

(2) *Lo Rat Penat*, p. 40, i lámina IV.

tetragonal, quadrada o feta a cayro, o com vulgarment se diu *en losange*. També reproduïx i descriu un eixemplar d' esta classe de sagells (*Fig. 6*) en Vives i Liern, tret d' un albará lliurat pels Jurats de Valencia al seu clavari a 17 d' Abril de 1385 (1). La llegenda, diu: SIGILLUM CONSILII CIVITATIS VALENCIE.

FIG. 6: Sagell del Consell de Valencia, 1385.

No sabem per qué la ciutat de Valencia s' apropiá l' us del escut de tarja, pero lo ben cèrt es que, ja des de el sigle XIV apareixen en Valencia diversos escuts de tarja al costat del escut pròpi de la ciutat. Però ans que vingam a parlar d' ells, anotem com a simple curiositat històrica lo succeït en la solemne entrada que feu en Valencia, any 1377, la senyora Duquesa d' Aragó. Abans de la seua venguda, entre atres preparatius, comaná el Consell general de Valencia als Oficis o grèmis de la ciutat que cadascú de per sí fera algún jòc, diferents els uns dels atres, per a complaure a la dita Duquesa (2). Es còsa digna de notarse que 'ls dels grèmis de pellicers i de freners menaren la mateixa di-

FIG. 7: Escut de tarja, en pedra, València, 1375.

visa, o siga la d' un terrible *Drach* que, segóns la relació que després se feu, agradá molt a la Duquesa: «Ne en tots los jochs—diu la relació—vee hom riure la senyora Duquesa, la qual portava dol per son Pare qui pochi dies havia que era mort, sino en lo joch daquesta batalla».

Els monuments arquitectònics de Valencia ens mòstren bells eixemplars d' escuts de tarja gravats en pedra. Pòt ser que el més antic siga un eixemplar conservat hui en el Musèu de l' Acadèmia de San Carles (*Fig. 7*), commemoratiu, al dir d' alguns (3), de les nòves muralles que feu edificar Pere II de Valencia, datant del any 1375. En la part superior d' este gravat se llig esta enigmática inscripció: DARAGO LO ROY. Al cons-

(1) *Lo Rat Penat*, p. 41, i lámina IV.

(2) *Veges Apèndix de documents*, núm. VI.

(3) *Veges Archivo de Arte Valenciano*, año IV (1918), 1.ª cubèrta.

truirse en 1394-5, les actuals Portal i Torres dels Serrans, en la part defòra, i damunt l' arcada del Portal, se posaren dos escuts de la ciutat, i en mig un atre escut de tarja (1). El 12 d' Agòst de 1394 foren pagades les despeses dels dits escuts baix este titol general: «Aci deius son les messions que foren fetes en lo *timbre del senyor Rey*, que es damunt lo portal en mig dels IIII angels de pedra (2)». Devem notar que l' escut de tarja sempre es nomenat en este document «timbre del Senyor Rey», i el de la ciutat es nomenat *senyal de la ciutat*. En 1442-1449 se construiren, semblantment, el Portal i Torres dites de Quart, i en la part defòra, damunt l' arcada del Portal, se gravaren en pedra, any 1448, dos escuts tetragonals de la ciutat i en mig l' escut de tarja (Fig. 8).

FIG. 8: Escuts de tarja i tetragonal, en pedra. Torres de Quart, 1448.

Interessa molt al nostre propòsit cridar l' atenció sobre les paraules ab que en 11 d' Abril de 1448 se detallen les messions del escut de tarja, puix per primera vòlta apareix nomenat *Rat Penat* el *Drac alat* de la cimera. Diu així el document: «Per deboxar e pintar *dos Rats Penats* per mostra per obs de obrar ni hu de pedra marbre per obs del portal de Quart (3)».

La numismàtica valenciana ens mòstra eixèmples del escut de tarja ab la divisa del *Drach*. Joaquím Botet i Sisó diu que del 10 de Novembre de 1394 son els Capitols del arrendament d' una nòva moneda d' òr creada per Juan I d' Aragó, atribuïda erroneament

(1) VICENT VIVES I LIERN, *La Puerta de Serranos. Informe*, Valencia, 1915.

(2) Ob. cit., p. 28, núm. 6.

(3) VIVES LIERN, *Lo Rat Penat*, p. 57; *Apèndice*, núm. 19.

per Pedrals a Juan II (1). En el revèrs del eixemplar reproduït per en Botet i Sisó (2), apareix en «el Camp, tarja inclinada ab les Armes Reals d' Aragó, sota d' un elm coronat, cimbat d' un drac ab ales». En Vives i Liern cita els *Reals* (Fig. 9), i *migs*

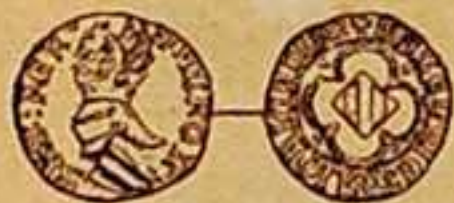

FIG. 9: Reals d' or, 1426.

FIG. 10: Migs Reals d' or, 1426.

Reals d' or (Fig. 10) d' Alfons III de València, creats en virtut d' una concòrdia del 27 de Setembre de 1426 entre l' esmentat Rey, d' una part, i els Jurats i Sindic de València de l' altra (3). En el revèrs dels susdits *Reals* i *migs Reals d' or*, apareix l' escut de tarja ab la divisa del Drach alat. La descripció tal com ens la dona l' instrument de concòrdia es aixina: «Es estat concordat que... nos batam e façam batre... Reals e migs reals dor sots forma e empremta de la una part *ab scut de senyal o armes nostres Reyals jus lo timbre nostre propri*. E de la part altra ab lo dit nostre senyal e armes fet a cayro ab quatre migs compassos entorn. E dessus en la sumitat cercles en cascuna part ab letres continents nostres propri nom e titol del dit regne de València.... (4)». En reinats posteriors se bateren també monedes valencianes, no, empero, ab l' escut de tarja, sino ab l' escut tetragonal pròpi de la ciutat.

La sigilografia valenciana dels sigles XVI i XVII ens oferix bells e interessants eixemplars de sagells de tarja i tetragonals ab les divises del Drach alat i del Rat Penat. En Vives i Liern descriu i publica fotogravats de sagells trets d' un albará del any 1588 (5). L' ú dels dits sagells representa l' escut de tarja (Fig. 11), apropiat per la ciutat de València, puix la seua llegenda, diu: CIVITATIS VALENTIA. L' altre representa l' escut tetragonal ab corona i les dos LL (Fig. 12), pròpi de la ciutat. Crida l' atenció vore sobre la corona del escut de la ciutat la divisa del Drach alat. Estos dos

(1) *Les monedes catalanes. Estudi y descripció...* Vol. II, Barcelona, 1909, p. 166, 169-170.

(2) Ob. cit., p. 181, núm. 276.

(3) VIVES LIERN, *Lo Rat Penat*, pp. 28-9; *Apèndice*, pp. 80-83.

(4) Obra i lloc citats.

(5) *Lo Rat Penat*, p. 42, lámina IV.

sagells deuen ser anteriors al any 1588, i pòt ser que daten del any 1525, puix còsta que en 7 de Juliòl d' este any els Jurats de Valencia manaren que se pagara al argenter Pere Andreu «los dos

FIG. 11: Sagell de tarja, 1588.

FIG. 12: Sagell tetragonal ab Drach, 1588.

sagells de argent per obs de sagellar los albarans que hixen de la scrivania de la Sala *ab senyal Real e Rat Penat damunt la corona....*» (1). En semblant supòst tenim una nòva pròva de que 'l Drach alat de la cimera del escut de tarja, era nomenat i tengut pels nòstres antepassats com a Rat Penat.

Encara ens oferix un cas mes curiós e interessant per a l' estudi de l' evolució del Drach alat, atre parell de sagells ab que van sagellats els albarans de fins del sigle XVI i tot el sigle XVII, do-

FIG. 13: Sagell tetragonal ab Drach alat. Sigle XVII.

FIG. 14: Sagell puntagut ab Rat Penat. Sigle XVII.

nats a coneixer per en Vicent Vives i Liern (2). U d' ells representa l' escut tetragonal de la ciutat, pero en llòc de sòla corona pòrta celada, corona i el Drach alat del escut de tarja (Fig. 13) i entorn esta llegenda: SIGILLVM INSIGNIS CIVITATIS VALENTIÆ.

(1) Veges *Apèndix de documents*, núm. XIII.

(2) *Lo Rat Penat*, p. 43, lámina V, números 1 i 2.

L'atre sagell representa l'escut puntagut de les barres ab una chicoteta celada, corona, i damunt d'ella el típic Rat Penat mirant de front (*Fig. 14*) i alreodor esta llegenda: VALENCIA.

L'escut posat al extrem de la Bandera Real o *Senyera* de Valencia es camp molt a propòsit per a estudiar l'evolució del Drach alat fins a la seua mutació en Rat Penat. En Vives i Liern, en lo seu acabat estudi de la Senyera valenciana es el que ens dona tots els elements de jui (1). En els documents anteriors a 1503 referents a les messions fetes en les manufactures de la Senyera Real, que de quan en quan anava renovantse, mai se diu que l'asta de la bandera acabara ab la divisa Real, exceptat l'albará de renovellament de la Bandera de 1459, en el qual hi ha una partida destinada a pagar l'òr «per obs de daurar la vibra que va sobre la Bandera» (2), aludint, pòt ser, en la *vibra* al Drach alat de l'escut o timbre Real (3). Empero en els documents descriptius pertanyents als anys 1503 al 1638 sempre apareix nomenada la divisa Real posada en l'extrem de l'asta, que consistia, segóns la descripció dels documents, en la celada, corona, i damunt de la corona el Rat Penat (4). No coneixem dibuixos de l'antiga Senyera per a saber si lo que nomenen els documents d'eixe període Rat Penat era pròpiament tal, o representava la figura del Drach alat. Per a nosatros no hi ha dubte sobre que l'antiga Senyera acabára ab la divisa del Drach alat. Siga pròu citar a este propòsit les autoritats de Bernardí Gómez Miedes i de Gaspar Escolano. El primer referintse en 1584 al Rat Penat de la Senyera, el descriu axí (5): «... por ser esta ave a manera de dragon con alas...». Escolano, aludint, semblantment, en 1610 al Rat Penat de la Senyera, diu d'ell (6), «que en las

(1) *Lo Rat Penat*, pp. 15-27.

(2) *Veges Apèndix de documents*, núm. XII.

(3) El cap o «testa feta a manera de vibra ab dents e ab dues ales esmaltades» apareix també al costat de l'«escut ab senyal del senyor Rey ab una corona sobre lo dit escut» en l'inventari o descripció de les jòyes valencianes que varen perteneixer a la reina Sibilia Forcia. (Veges J. SANCHIS I SIVERA, *La esmalteria valenciana en la Edad Media*, Valencia, 1922, pp. 37-8).

(4) VIVES LIERN, *Lo Rat Penat*, p. p. 71-80.

(5) *La historia del muy-alto e invencible Rey Don Jayme de Aragón, primero deste nombre, llamado el Conquistador...* Valencia, 1584, lib. XI, capítulo 19, p. 240.

(6) ESCOLANO-PERALES, *Décadas de la historia de Valencia*, t. I, Valencia, 1878, lib. IV, cap. 18, p. 425.

alas y catadura parece representár al vivo un Dragón alado».

Preguntem, doncs, ¿quán se convertí en el actual Rat Penat el antic Drach alat de la Senyera? No hi ha dubte algú que este cambi de divises en la Senyera succeí en 1638, puix en 26 de Novembre de dit any, ab motiu de la celebració del Quart centenar de la conquesta de Valencia (1238-1638), s' havia fet una reforma de la celada i del Rat Penat de la Senyera de la ciutat per l' argenter Simó de Toledol, al qual li son pagades les despeses en la susdita data. En Vives i Liern ha pogut comprovar, que l' actual Rat Penat de la Senyera data del temps en que se feu la susdita reforma, es a dir, del any 1638.

Apleguem, finalment, a l' estudi de les portades tipogràfiques

Aureum opus regalium privilegiorum ciuitatis et regni Valencie cum historia christianissimi Regis Jacobi ipsius primi Aquitaneis

FIG. 15: Escut tipogràfic de tarja. 1515

que 'ns oferixen molts e interessants eixemplars d' escuts de tarja i de la ciutat que fan al nostre propòsit. Primerament, la portada gravada del *Regiment de la còsa pública* de Fr. Francés Eximènez, imprés a Valencia en 1499 per Cofman, representa les Torres dels Serrans, i en llur fons se destaca l' escut tetragonal de la ciutat ab corona, sens Rat Penat. Este gravat ha segut diverses vòltes reproduït (1), i nosatros preparem un treball per a demostrar lo encertat que estigué l' autor o inventor del dibuix de l' esmentada portada. La primera vòlta que trobem usat l' escut de tarja es en la portada del *Aureum opus* (Fig. 15), imprés a Valencia, any 1515, per Gumiel. La primera combinació del escut de tarja ab el de la ciutat, la tro-

(1) Veges *Archivo de Arte Valenciano*, año I (1915), núm. I, p. 3.—VICENTE CASTAÑEDA, *Los Cronistas Valencianos... Notas bibliográficas referentes a*

bem en la *Crónica de Valencia* (Fig. 16) de Viciana, impressa a Valencia en 1564 (1), sens que sapiam el nòm del impressor, pero es de supòndre que fora Juan Navarro, el qual en 1574 usá este mateix escut combinat en l' estampació del *Libro de las alabanzas de las lenguas*, del mateix Viciana (2).

De mijans del sigle XVI en avant s' usen indistintament en les

FIG. 16: Escuts tipogràfics de tarja tetragonal. 1564.

FIG. 17: Escut tipogràfic tetragonal ab lo Rat Penat, ans de 1598.

portades tipogràfiques els escuts de tarja i el tetragonal de la ciutat sens Rat Penat. La primera vòlta que trobem usat l' escut de la ciutat ab Rat Penat damunt la corona, mirant de front i ab les ales exteses (Fig. 17), es en lo *Breu sumari de la successió dels inclits reys de Valencia*, imprés sens indicacions tipogràfiques d' any, llòc i nòm d' impressor, pero en Valencia ans del any 1598 (3). El que podríem dir cambi oficial del Drach alat en Rat

varias obras impresas y manuscritas acerca de la historia del reino de Valencia, Madrid, 1920, p. 133.—José RIBELLES COMÍN, *Bibliografía de la lengua Valenciana*, Madrid, 1920, p. 217.

(1) MARTIN VICIANA, *Crónica de Valencia*, Tercera Parte, Valencia, 1882, p. [11].

(2) Véges lo reproduit en *Archivo de Arte Valenciano*, año I (1915), número 2, p. 74.

(3) «Brev svmari de la / svccessio dels inclitys reys / de Valencia, desdel Conquistador Rey Don Jaume primer, fins al serenissim / Rey Don Felip que christianissimament regna».—En fòli, 4 fulles, ab l' escut de Valencia ab lo

Penat en els escuts tipogràfics dels impressors de la ciutat de València va esdevindre en 1633, en que l'impressor Juan Batiste Marçal al imprimir els *Capitols del quitament de la insigne y coronada ciutat de Valencia*, usá l'escut tetragonal de la ciutat ab

FIG. 18: Escut tipogràfic tetragonal ab lo Rat Penat, 1633.

el tipic Rat Penat damunt de la corona, mirant de front i ab les ales exteses (Fig. 18). En Vives i Liern, tan documentat en totes les seues afirmacions, ho ha segut també en ésta, puix ha trobat el pagament que feu la ciutat al esmentat impressor pels dits *Capitols* en

12 de Juliol de 1633, en qual conte de pagament entra també *l'auer fet fer*—el dit Marçal—*unes armes noves y dos L L coronades* (1). Després d'esta data se tröben ab molta freqüència caprichoses combinacions dels dos escuts de tarja i de la

FIG. 19: Pregó de les festes de Sant Tomás de Villanova, 1639.

ciutat, puix ara se combinen l'escut de tarja ab el de la ciutat sens Rat Penat (Fig. 19), ara l'escut de tarja se combina ab el de

Rat Penat. Fixem la data de la seua estampació ans del any 1598, porque sembla endreçat a Felip II d'Espanya, el qual morí en dit any. Este *Breu sumari* fon desconegut a en Eduard Genovés i Olmos, puix no 'l descriu en lo seu: *Catalech descriptiu de les obres impresses en llengua valenciana*. N' existix un eixemplar en l'escollida Biblioteca particular del insigne valencianiste en Francés Carreres i Vallo, del qual ha segut tret el fotogravat i descripció bibliogràfica que ne donem.

(1) VIVES LIERN, *Lo Rat Penat*, pp. 34-5; *Apéndice*, pp. 85-6.

la ciutat en la forma que va usar l' impressor Marçal (*Fig. 20*), i en atres moltes i diverses maneres, que encara que curioses, ens faríem llarguíssims si les haguérem de relatar.

Fig. 20: *Constitucions del Estudi general de Valencia*, Marçal, 1642.

Pegant una ullada general a tot lo dit en este III punt, veém que l' evolució del Drach alat, fins a transfigurarse en Rat Penat, se fa gradualment. Primerament, en els documents del sigle XV i XVI la divisa del Drach alat es confundida ab la del Rat Penat. Després, cèrts escritors del sigle XVI i del XVII tals com Bernardí Miedes i Gaspar Escolano i atres, a fòrça de repetir que era Rat Penat la divisa del Drach alat de la Senyera de Valencia, aumentaren més la confusió, preparant el terreno al cambi definitiu, convertintse llavors, en algunes insignies, en Rat Penat lo que sempre havia segut Drach alat.

A la definitiva mutació del Drach alat en Rat Penat degueren contribuir en gran manera les idees visionaries dels sigles XIII i XIV, que 'ns deixaren la llavor de la rata penada de les visions: *Vae mundo in centum annis*, i la que comença: *Cedrus alta Libani*, de les quals havem ja parlat. Encara mes que les susdites visions, degué influir mes de pròp la visió: *Surge, vespertilio, surge*, exposada i divulgada pel mege i astròlec valenciá Jerònim Torrella en 1496, i recordada per Gaspar Escolano en 1610 (1).

(1) ESCOLANO-PERALES, *Décadas*, t. I, lib. IV, cap. 20.—Es molt interessant el testimoni d' Escolano per a formarse idea de la tradició ratpenatista tan arrelada en son temps. Cal, puix, copiar de nòu el passage en que expòsa la contradicció que hi havia entre 'l nòm de la còsa i lo que realment ésta representava, invocant, al cap de tot, la fòrça del argument tradicional per a definir que fon Rat Penat, i no Drach alat, la primitiva divisa concedida pel Rey. Veges ses paraules: «Porque teniéndola algunos por cuerpo indigno de la magestad de un Rey, quisieron decir que no fué murciélago, sino dragón.

El Drach alat de la cimera del escut de tarja es veritat que venia de antic, pero s'ignorava la seua significació apocalíptica pels escritors dels sigles XV, XVI i XVII. Al contrari de la tradició oral i escrita sobre la rata penada, la qual estava molt popularisada, i la seua significació estava relacionada o era divisa d' un futur Rey d' Aragó. ¿Qué, puix, més natural que tots convingueren en nomenar Rat Penat lo que representava la divisa d' un Drach alat? I una vòlta establida la costum de nomenar Rat Penat al Drach alat, ¿qué més natural que 'l canviarli la figura al vore que el nòm no corresponia a la còsa?

Favorí, tal vòlta, l' esmentat cambi evolutiu del Drach alat en Rat Penat, al menys preparant l' ambient, la renovació de les idees apocalíptiques en 1610 i anys següents, motivada per l' expulsión dels moriscs del reine de Valencia i d' atres parts d' Espanya. Fon llavors quan un assenyalat astròlec de Xátiva, Francés Navarro, va pronosticar pròxims esdeveniments, entre ells la conquesta de Tèrra Santa pels reys d' Espanya. El P. Jaume Bleda recollí les idees del visionari setabense en la seua *Defensio fidei*, endreçada en 1610 a Felip III d' Espanya, en la qual no sòls excita al Rey a la conquesta de Tèrra Santa, sino que li propòsa en linees generals el pla militar de campanya, senyalant l' itinerari que devia seguir l' eixèrcit dels creuats i moltes atres particularitats (1).

Este parecer fortificaban con el aspecto de la figura puesta en el timbre del estandarte, que en las alas y catadura parece representar al vivo un dragón. Y del nombre de *Rat Fenat* con que le llamamos en lengua valenciana, argüian haber corrupción en el vocablo; y que por llamarle *Drac Penat* (que es lo mismo que dragón penado) viciosamente le damos nombre de *Rat Penat* o *Ratón Penado*. Pero dejarle hemos por mal fundado, PUES LA TRADICIÓN ANTIGUA DE NUESTROS ANTEPASADOS Y LA MEMORIA QUE SIEMPRE SE HA SUSTENTADO ENTERA, NOS CERTIFICAN QUE FUÉ DIVISA DE MURCIÉLAGO Y NO DE DRAGÓN».

(1) *Defensio fidei in causa neophitorum siue Morischorum Regni Valentiae totiusque Hispaniae, auctore P. F. IACOBO BLEDA, valentino, praedicatore generall Ordinis Praedicatorum; eiusdem Tractatus de iusta Morischorum ab Hispania expulsionem...* Valentiae, apud Ioannem Chrysostomum Garriz, anno 1610, pp. 533-536. Además de l' autoritat del astròlec Francés Navarro còpia el P. Bleda el pla de campanya que va proposar el franciscà FR. ALFONS D' ESPINA en lo seu *Fortalittum fidei...* Liber quartus: *De bello sarracenorum*. Décima consideratio: *De possessione Terre Sancte per saracenos...* *Que sit terra aptior pugnandi contra Terram Sanctam*. Cita també al Escòt al tractar de la cessació de la secta mahometana, *Lib. I Sententiarum, quaest. 2 Prologi*, que segurament prén de Fr. Alfons d' Espina, llòc citat, art.: *De cessatione legis saracenorum*. (Sobre este passage del Ven. Escòt veges les

De fet veém que 'l cambi del Drach alat en Rat Penat succeís durant la primera mitat del sigle XVII. D' algunes insignies fins se pòt concretar l' any, com se veu en 1633 en l' escut de les *armes nòves* usat per primera vòlta per Marçal. En 1638 se feu la *reformació* de la celada i Rat Penat de la Senyera de Valencia, cambiantse llavors en Rat Penat l' antic Drach alat. Encara podem citar una nòva pròva en favor d' esta afirmació treta de la colecció de llibres del archiu del Ajuntament de Valencia, titulada: *Taula de cambis y deposits de la ciutat de Valencia* (1). En la part

FIG. 21: Escut de tarja ab Drach alat, 1636.

defòra de la primera tapa d' esta serie de llibres apareixen gravats ensemps l' escut de tarja i el tetragonal de la ciutat fins al volúm 124, modèrn, que correspòn al any 1636; es l' últim volúm en que apareix l' escut de tarja ab lo Drach alat acostumat (*Fig. 21*).

consideracions que 'n fa ETIENNE GILSON en *Revue d' Histoire Franciscaine*, t. I (1924), pp. 106-107). Entre les profecies de visionaris ne cita una atribuïda al B. Nicolau Factor, franciscà, sobre una visió que tingué un mòro de Ondara.

(1) Devem a l' amabilitat del oficial del archiu municipal de Valencia, en Antoni Lattur, i al notable fotògraf Barberá i Massip les fotografies d' estos dos gravats, als quals fem públic nòstre agraiment.

Passaren uns nou anys sens que se sagellassen les dites tapes; pero en el volúm 152 modern, corresponent als anys 1645-6, reapareix l'escut de tarja ab la novetat d'haverse transfigurat en Rat Penat l'antic Drach alat (*Fig. 22*).

FIG. 22: El mateix escut de tarja ab Rat Penat, 1645.

En fi, el curiós llibre de March Antòni Orti, titulat: *Siglo quarto de la conquista de Valencia*, acabat d'imprimir en 1640, per Marçal, es de les òbres mes divulgadores de la divisa del Rat Penat, repetida en moltitud de jeroglífics figuratius del Rat Penat ab relació a la seua significació històrica o simbòlica sostenguda pels escriptors citats al principi d'este treball (1). Citem sòls com

(1) *Siglo quarto de la conquista de Valencia...* Valencia, 1639-1640. Veges sobre tot les fulles 68r., núm. III; 71r., núm. VIII; 74v., núm. XVI; 80v., número XXVIII; 81r., núm. XXIX; 84v., núm. XXXVI; 86r., núm. XXXIX; 86v., número XXXX.

Veges la detallada descripció d'este llibre a la relació que fa de son contingut S. CARRERES ZACARÉS. *Ensayo de una bibliografía de libros de fiestas celebradas en Valencia y su antiguo Reino*, pp. 254-61.

a mòstra dos dels jeroglífics. En la fulla 82 v., número, XXXII, baix el lema: *Dum fueris Romæ romano vivito more*, se representa el gravat d'una bandera, i en mig d'ella el Rat Penat ab les ales exteses, i davall estos vèrsos:

Qui tan polit me veurá
 exir a festes, si espera
 saber la causa, entendrá
 que pretench desta manera
 blasonar de valenciá.

aludint en estos vèrsos a que son pròpies de Valencia les armes del Rat Penat. En la fulla 85v., número XXXIII, baix el lema: *Aequitas in armis ejus*, se reproduix un gravat del escut de Valencia o siga el tetragonal ab corona i damunt el Rat Penat, posant davall estos vèrsos:

Si algú de mes ungles pensa
 que han de arrapar y ferir,
 no li perdon la ofensa,
 perque son pera tenir
 a la ciutat en defensa.

*Si els jurats vetlen de dia
 vetlen el rat-penat de nit,
 y en aquest se ha consorçit.*

Resumim tot lo dit en estes quatre conclusions, a saber:

1.ª La divisa del *Drach alat* dels sagells magestàtic o *flahón* i secret, o de tarja, dels Reys d'Aragó, deu tindre significació apocalíptica, simbolisant a un Emperador o Monarca universal aragonés. Pere el *Ceremoniós*, primer Rey que adoptá la susdita divisa, ho feu en un ambient en que s'esperava la monarquia universal al casal d'Aragó, i precisament al apoderarse del reine de Mallòrca. Pòc après, ú dels visionaris pronosticava que 'l Monarca figurat en el *sextum capud Draconis* del Apocalipsis, devia naixer de l'estirp del esmentat Rey.

En 1524 va comentar el llibre del Apocalipsis el franciscá Fr. Pere Galatini, ensenyant que pel sèptim cap del Drach o bestia apocalíptica (*Apoc.* XIII, 1) devia entendres la secta mahometana, la qual no tardaria en ser extirpada; i en la dedicatòria del susdit comentari endreçada en 1528 al emperador Carlos V, entre atres còses, li diu: *Quod quia tempore tuo futurum confidimus, ac per te velut per Dei athletam ad hoc prae ceteris electum; ideo*

Commentaria in eandem Apocalypsim, tuo nomini iure consecranda, facere decrevi... (1).

2.ª La divisa del *Rat Penat* era per als antics símbol d'un Rey o Monarca restaurador de l'unitat espanyòla, mijançant victòria dels altres Reys. Este Rey o Monarca vencedor estava figurat en varies pseudo profecies ab estes simbòliques i generals prediccions: *Vespertilio fugavit eum, i, donec vespertilio scinifes Hispaniæ devoret*. Segons alguns expositors lo dit *Vespertilio* o *rata penada* significava lo Rey d'Aragó, tan es aixina que en una exposició visionaria d'incèrt autor, però Religios, escrita cap al any 1449, Alfons III de Valencia es anomenat l'*onzé vespertilio* (2). En 1455 apareix la visió *Surge, vespertilio, surge*, la qual es aplicada en 1496 a Ferrán *el Catòlic*. Estes visions ab llurs comentaris se divulgaren molt pel reine de Valencia, creant una no interrompuda tradició ratpenatista.

3.ª La ciutat de Valencia adoptà el timbre Real o escut de tarja ab la cimera del *Drach alat* en algunes de ses insignies, i paralelament a la dita adopció anà desenrollantse, per atre costat, la tradició ratpenatista. La muda grafia del *Drach alat* no tenia en Valencia tradició alguna ni's sabia lo seu significat; per lo tant, res te d'estrany que, donada la pòca diferència entre les figures del *Drach alat* i del *Rat Penat*, una i atra símbols Reals, començaren, de mijans del sigle XV en avant, a confundirles, reproduint, per una part, la tradicional figura del *Drach alat* del escut de tarja, el qual era anomenat *Rat Penat* per influència de la viva i popularisada tradició ratpenatista.

4.ª En vista de la discordancia que existia entre el nòm de *Rat Penat* i la còsa significada, representada per la figura del *Drach alat*, aná éste transfigurantse en *Rat Penat* durant la primera mitat del sigle XVII, ara en una insignia, ara en atra.

Estes creém que siguen la gènesis, evolució i significació de les dos Reals divises, es a dir, la del *Drach alat*, i la valencianíssima del *Rat Penat*.

(1) P. ARDUINUS KLEINHANS, O. F. M., *De vita et operibus Petri Galatini O. F. M. (c. 1460-1540) scientiarum biblicarum cultoris* en la revista *Antonianum*, Roma, 1926, t. I, pp. 152-5.

(2) P. BOHIGAS I BALAGUER, *Profecies catalanes dels segles XIV i XV* en *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, t. VI (1920-1922), p. 43.

APÈNDIX DE DOCUMENTS

I

TEXT DE LA VISIO «VAE MUNDO IN CENTUM ANNIS» DEL ANY 1288 (1)

«.....virum fere illiteratum—son paraules de Vilanova—qui totus ad exaltationem fidei suspirabat, revelationem futurorum vidisse atque scripsisse sub latina facundia miro stilo. Quam revelationem, licet scripsisset, quia tamen intelligere non poterat per seipsum, cuidam devoto suo in Christo, literature notabilis, ad expositionem communicavit, et mutuo fuerunt per eam illuminati. Postmodum vero mihi communicata est sub talibus verbis:

»*Ve mundo in centum annis, quoniam elongatus est a decore meo. Habitatores Sirie, quos studia profana dilacerant, in indignatione mea de litore maris ejiciet gens profana; eritque solitudo in terra quousque novus David arcem Syon veniat reparare. Grecia concubinaria rursus direptioni patebit, et arte vespertilionis occidui reducetur ad domum sponse. Ceruicosa Sicilia triturabitur donec, consumptis apibus, sponsa fuerit reformata. Cumque desinent ipsam unguis aquile stringere, non euadet, quoniam gemina procella superueniens absorbebit eam. Romanorum fastigia diruet unicornium, et ipsi propriis furoribus vorabuntur, quibus fractura pontis et asini submersis dabunt signa ruinae appropinquantis, quando suggestione bilinguis conflabitur ydolum populo impudico, tacentibusque senioribus denegabitur audientia veritati, et obtegetur intuitu simulacrorum Egipti. Nidus onagrorum Italia, leonibus et lupis de propria silua natis mordebitur, et laceratis inguinibus usque ad pollices fluet sanguis, ac terrena experta voraginem discet medelam cognoscere sue sitis. Germania viscerum dolore torquebitur, et fractis ceruicibus bibet de calice furoris cum sacerdotibus gegantibus. In cujus pelago multitudo beluarum excitabit procellam subiciens nauigantes periculo. Nam conturbatis principibus, periclitabitur tranquillitas popularis. Serpiginosa brachia regis apum constringent latera subditorum, et a mari ad mare protensa, complicabuntur immoderata repletionem. Nam rex qui sponse menstrua deglutiuit, fune proprio strangulatus, de solio corruet hodie vicinorum, arentibus vitibus federis simulati, nec ambitiosa pollutio sanguinis impune transibit merentibus genitis. Nidus etiam Aristotilis contabescens evacuabitur, quia pullorum garritus abhominabilis obteget veritatem irridendo ministris ejus. Yberrorum cauernas proprii maris fremitus conturbabit, et ut indomita ferocitas mansuescat sub uno rege, pressura dabitur populo indiscreto. Hispania, nutrix machometicae prauitatis, reciproca furia laniabitur, nam in invicem ipsius regna consurgent, et cum pullus jumentalis tria septena compleuerit, multiplicabitur ignis vorans, donec vespertilio scinifes Hispanie deuoret, subjiciensque Affricam et caput bestie conterens accipiet monarchiam et in posteris humiliet Nili habitatores.*

(1) ARNAU DE VILANOVA. *De mysterio cymbalorum*, Archiu del Vaticà (Roma), còdec 3821, fòl. 95 v.-96 v.—Ha publicat esta visió, segons el còdec esmentat, el P. JUSEP M.^a POU en *Archivo Ibero-Americano*, t. XI (1919), pp. 166-167.

»Post que filius perditionis exurget impetu repentino ad cribandum mortales, ut filios Jerusalem acerbissimo gladio separet a filiis Babilonis, ut draco sui furoris extremam seuciam in eo concludens, illusus et victus maneat in eternum».

II

TEXT DE LA VISIO «CEDRUS ALTA LIBANI» DEL ANY 1297 (1)

«Anno Domini millesimo CC^o XCVII^o facta est quedam visio mirabilis in claustro Cisterciensium. Quidam monachus dixit missam coram suo Abbate et uno ministro presente; et sic post ablucionem misse apparuit quedam manus in altari super corporali in quo predictum (sic) monachus Corpus Domini confecerat, et sequitur descriptio dicte manus:

Cedrus alta Libani succindetur, et Tripolis in brevi destruetur, et Acon capietur; et Maris, Saturnum superavit, et Saturnus insidiabitur Joui, et Vespertilio fugavit eum. Et postea, infra XV° anno, erit unus Deus et una fides, et alter deus evanesceat. Filii Israel a captivitate liberabuntur, et gens quedam, que vocatur sine capite, veniet. ¡Ve tunc clero et tote christianitate! Navicula Petri jactabitur in validimis fluctibus, que evadet, et durabit in fine dierum. In mundo erunt multa prelia et strages magna, et fames valida, et hominum mortalitas, et plures regnorum mutaciones, et terra barbarorum convertetur. Ordines Mendicantium et alie secte quam plures anichilabuntur. Et bestia occidentalis et leo orientalis universum mundum subjugabunt, et pax erit in toto orbe terrarum, et copia fructuum per XV annos. Tunc passagium Ecclesie erit ab omnibus fidelibus ultra aquas congregatis ad Terram Sanctam, et vincent. Et civitas Jherusalem glorificabitur, et sepulcrum Domini ab omnibus honorabiliter et in magna tranquillitate. Nova audientur de antichristo. Ergo dicit, vigilate, Joaquin, venient dies in quibus gallici gallicos interficient».

III

VISIO D' UN FRANCISCA DE NAVARRA SOBRE LA RESTAURACIO D' ESPANYA
FAEDORA PEL REY EN JAUME I D' ARAGO (2)

«..... Assurgens post Regis verba quidam frater Minor, dixit: «Ad majorem Regis animationem et vestram excitandam voluntatem reffero vobis visionem unam quam unus frater de Ordine meo vidit. Frater quidam Navarrus dormiebat in stratu paupere, viditque ante se hominem vestimentis albis indutum, seque vocantem ex nomine, et dicentem: «dormisne talis?» Frater autem munivit se signo crucis, timuitque sibi plurimum, et illi dixit: «¿Quis es tu qui

(1) Archivu del Vaticá (Roma), Arm. 54, *De schismate*, vol. 17, fól. 126 r. (fól. 129 r. de la numeració moderna).—Han publicat el text d' esta visió, ab llur comentari, el P. ALFONS M.^o DE BARCELONA, O. M. CAP. en *Estudios Franciscanos* t. XV (1915), p. 62 i sigs., i el P. JUSÉP M.^o POU, O. F. M., en *Archivo Ibero-Americano*, t. XXIII (1925), p. 33 i sigs.

(2) FR. PERE MARSILI, O. P., *Crònica llatina de Jaume I d' Aragó*, llib. III, cap. 75, intitulat: «De visione Fratris Minoris super restauratione Hyspaniae fienda per regem Aragonum Jacobum» (Tret del ms. de la Biblioteca de la Real Acadèmia de l' Història de Madrid, sign. 12, Est. 19, gr.^a 4.ª núm. 68).

me dormientem excitasti?» Et ille dixit: «Angelus Domini ego sum, venique tibi nunciare, quod ista tribulatio ac dissensio quae inter sarracenos et christianos orta est in Hyspania, finem pro certo habebit per defensionem et restorationem vnius Regis, et propter hunc hoc malum finem habebit». Interrogavit eum Frater Navarrus: «¿Quis est ille Rex?» Et respondit Angelus: «Hic est rex Aragoniae, Jacobus nominatus.» Adhibuit fidem eius dictis Frater et gavisus est, solumque hoc in visione displicuit, quia hanc Hyspaniae restorationem non attribuit Regi Navarrae. Et Frater ille mihi in confessione retulit, [qua]propter nec nominare eum debeo, et eius sermonibus maiorem fidem teneor adhibere. Inde vos Rex, et omnes vestri nobiles firmiore proposito et gaudio ampliori debetis hoc negotium assumere, quanto magis et melius vobis constat, quod a Deo vobis concessum sit, vt ab instantibus periculis Hyspaniam restauretis. Auditis hiis sermonibus dicti Fratris, surrexit Eximius de Orrea et ait: «Bonae sunt visiones; sed nihilominus expedit consiliari.....»

IV

FRAGMENT D' UN COMENTARI A LA VISIO «VAE MUNDO IN CENTUM ANNIS»,
D' INCERT AUTOR, ESCRIT ANS DEL ANY 1344 (1)

«Guay de ti España, y del tu gran Gouernador sin corona de virtudes..... En España, criadora de la mala seta Mahometica, sera destruyda por gran furia e saña; ca los reys della se leuantaran los vnos contra los otros. Y quando el fijo de la yegua vuiere tres vezes siete años, entonces sera el fuego creciente y destruyra, fasta que el embie Etor que destruyga a los moros, e corra a Francia, quebrantara la cabeça de la gran bestia que es dicho Soldan. Y este encubierto destruyra a todos los moros de España y a todos los Judios y falsos relixosos forçado e sera cruelmente perecidos.....»

La profecia de España es esta. En la qual Dios ayrado ferira a España pecadora e mala, porque es criadora y sostenedora de la mala seta Mahometica que los Reyes sostienen los moros beuir en sus reynos por el prouecho temporal; lo qual pesa mucho a Jhesu Christo por cinco reynos de España, que son el reyno [de] Mallorcas y Aragon e Navarra e de Castilla e de Portugal, seran cruelmente llagados de grande saña de Dios; vnos contra otros se leuantaran, y aura entre ellos gran fuego e grande quebrantamiento, ansi como es profetizado por Ysayas e Malachias. Estas mismas cosas son leydas e profetizadas del Monte del Señor e de la que es por venir, e sera cayda muy dolorosa en las tierras de España.

Durará esta tribulacion en las Españas fasta que sea cumplido lo que el señor Dios a dicho, conuiene a saber: fasta que el Encubierto destruyga a los moros de España. E aqueste Encubierto sonara toda la parte de Africa e quebrantara la cabeça de la gran bestia, que dizen el Gran Soldan, e alcançara el señorío de todo el mundo, e los sus fijos abaxaran a los moradores del gran rio de Nilo. Este Encubierto es dicho Aesteo, porque siempre anda sobre astas de madera encubierto, porque Dios á prometido en el que no des-

(1) Copiat del còdec 6.149 de la secció de Mss. de la Bib. Nac. de Madrid.

cubra su coraçon a ninguno. *Vespertilio es, porque anda mas de noche que no de dia, por fazer sus fechos encubiertos.* Y quiero vos dezir como se començara la destruycion de España. Sera por fallecimiento de principe, porque cada vno procurara de alcançar onra; e agora con raçon, agora sin raçon, e aquesta sera su destruycion, por lo qual se mataran unos con otros....»

V

FRAGMENT DE CERTA EXPOSICIÓ APOCALÍPTICA PEL SEUDO ARNAU
DE VILANOVA, FETA A LLEIDA EN 1567 (1)

«Ego Arnaldus de Villanoua, de mandato illustrissimi regis Petri, regis Arragonum, laboravi et investigavi in diuersis scripturis, videlicet anno M CCC LXVII. Et cum iam dictus serenissimus per se ipsum legisset varios libros, scilicet abbatibus Joachim et Cirilli et aliorum, et desiderasset scire illud quod in eis legitur, quod una infanta seu domicella descenderet de Ytalia, et esset filia aquile, et creditur quod sit ille lapis de quo Daniell loquitur eieci a regno suo et alios filios suos qui ab eo descensuri erant. Et prefatus Rex illustris in ciuitate Illerde vbi tunc eram, mandauit michi quod ego cum diligencia deberem videre in hiis que audietur infra.

Et cum tunc fecissem unum paruum *Vade mecum* contra et aduersus malos religiosos, cuius occasione dicti religiosi fere michi omnes aduersabantur et coram summo Pontifice me conabantur de heresi accusare; et continctu quorundam Cardinalium dominorum, auditores Curie romane, fouebant dictos religiosos contra me, huiusmodi timore ductus, ne persecucionem paterer, recursum habui et refugium ad prefatum Regem illustrem, qui cum legisset librum magistri Johannis de Ruppe cisa, mandauit michi quod dictum librum declararem. Ego enim iuxta votum suum declaravi librum predictum, et nichilominus scripsi vnam cedulam propria manu scriptam, quam dedi et tradidi in manibus et posse dicti domini Petri regis Arragonum; in qua cedula erant scripta multa et diuersa secreta que ventura sunt in mundo et de proximo. Tamen, de contentis in dicta cedula nichil posui in presenti declaratione.

Item, ego Arnaldus de Villanoua dixi sepe dicto domino Petro Arragonum, quod ipse non curaret de hiis, quoniam non erant ventura in tempore dicti Regis, quamuis non multum tardarent venire, quoniam ante centum annos omnia venirent. Et cum dictus dominus Rex esset maximus stromus et fecisset diuersa iudicia in meo conspectu et presencia, que omnia vera fuerunt, supplicavi ei quod ipse etiam vellet videre super hiis. Et dictus Rex super hoc fecit iudicium, et super factis et tribulacionibus venturis in ecclesia vniuersali. Et dico quod per sextum capud draconis Noui Testamenti denotatur quod ecclesia vniuersalis sustinebit multas tribulationes et persecuciones

(1) Copiat del Ms. 490, fòls. 102 v.-105 r., de la Biblioteca de Catalunya. - En la Biblioteca del Palau Real de Madrid, sig. 2-L1-1, còdec que porta en el lloç el títol: *Tragedia de Hercules y Medea*, se troba una versió valenciana molt lliure d'estes prediccions del pseudo Arnau de Vilanova. Ompli 4 fòls, i a sovint no se pot llegir degut al mal estat de conservació. Comença així: «Per diuerses scriptures e tractat e treballat yo Arnau de Vilanova huy que comença M CCC lxxvii, a requesta del molt alt Senyor meu per la gracia de Deu rey de Arago en Pere nomenat....»

per principes seculares. *Et ego Arnaldus de Villanoua dico et inuento quod illud sextum caput draconis, de quo mencio in nouo Testamento, quod descendet de genere et semine regis Petri Arragonum, sed quod Daniell ponit non in uiribus suis, sed in viribus sui nepotis. De paruo cornu dicit Daniel quod erit magis potens quam alia cornua prima, nam ille tenebit regna sequencia: Arragonum, Valenciam, Cataloniam, Majoricas, Sardiniam, Ciciliam, Neapolim et regnum Castelle. Et si iste Rex talis moritur in Neapoli, de eius stirpe descendet et insurget crudelis radix ad prosequendum (sic) ecclesiam et ministros eius. Et quia dictus Petrus de Aragonia occidit omnes fratres suos, avunculós et consobrinos, propter sua peccata Deus permitet quod nullus sucesor sibi remanebit in regno qui descendat per lineam masculinam.....»*

VI

FRAGMENT DE LA ORDENACIO DEL CONSELL GENERAL DE VALENCIA MANANT SOLEMNISAR L' ENTRADA DE LA DUQUESA D' ARAGO, I RELACIO DELS JOCS QUE FEREN ELS DELS OFICIS DE PELLICERS I FRENERS

8 Juliol de 1573 (1)

«*Ordenació feta per la entrada de la Senyora Duquesa (2)..... E singularment sia aemprat loffici dels pellicers a fer arreament e joch de .j. drach o daltra bestia, segons que han acostumat, e en altra manera axi com a ells apparra pus bellament e pus honorable esser faedor. Per semblant manera los freners. E semblantment los argenters. Aço declarat que entre ells se empenguen e sauenguen de diuisa de les besties per ço que vna no sia tal com altra..... (3).*

E per certificacio e instruccio dels esdeuenidors son notades e escrites en lo present libre aquelles coses les quals pus notablement embelliren la dita festa: E primerament, lo joch dels pellicers, los quals hagren fet e menaren .j. gran drach e sobre aquell .j. rabosi, e apres del drach tots los dits pellicers venien en caualls ab armes, be arreats en gran nombre. E apres de la entrada tornaren a lurs baylls, axi com los altres officis.

En apres, lo joch dels freners, qui hagren fet e menaren .j. drach molt major quel dels dits pellicers, en altra diuersa forma, de gran ferea, mouen la lengua e les galtes, e gitan foch e fum per la bocha e per lo nas. E vltra aço feren e menaren deuant e entorn del dit drach .XX. o pus homens saluatges fort ben fets, ab diuerses maneres darmes saluatges, axi com rames darbre mal esporgades, e banques de fust ab .III. peus fermades / fol. 164 r. / en

(1) Arch. Mun. de Valencia, *Manual de Consells i Establiments*, núm. 16, fòl. 159 r. i segs.

(2) Dòna Mata, germana de Juan, Conde d' Armanyac, la qual a mijans del any 1572 casá ab l' infant Juan, primogènit d' Aragó (Vegeu sobre este casament a JERÒNIM ÇURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, lib. X, cap. 16, Ed. de Çaragoça de 1610, t. II, fòl. 363 r.).

(3) El text sancer d' esta llarga e interessant *Relació* pòt voreu en la preuada obra, acabada d' eixir, deguda al constant escorcollador dels archius valencians SALVADOR CARRERES ZACARÉS, *Ensayo de una bibliografia de libros de fiestas celebradas en Valencia y su antiguo Reino, precedido de una introducción..... Documentos*, Valencia, 1926, Imp. Hijo de F. Vives Mora, pp. 28-35.

sengles bastons e haches de fust e altres diuerses coses. E apres venien los dits freners dançan, be arreats e campejants; e plegaren trò a la primera taula de junyer, ço es prop sent Julia, car per la feredat del drach sesquiuaen molts cauaylls e torbauen les juntes. Daltra part, per la infinita multitud de la gent no podien anar pus auant; per que tornaren lur drach e altres jochs prop lo Riu, denant lo beurador del cap del pont dels Serrans, e aqui aturaren tro que plega la senyora Duquessa, e en vista sua isqueren homens a cauall armats, e feren semblant de ociure o nafrar e pendre lo drach. E los dits saluatges sortiren los al encontre per defendre lo drach. E sobre allo combateren vna estona los dits cauallers e saluatges; es donaren alcunes cozcrrades passants joch, no sens grans rialles dels mirants. Ne en tots los jochs vee hom riure la senyora Duquessa, la qual portaua dol per son pare qui poch dies hauia que era mort, sino en lo joch daquesta batalla».

VII

EXPOSICIO DE LA VISIO «VAE MUNDO IN CENTUM ANNIS» DE FRA FRANCES EXIMENEZ (1), AB LES LLIÇONS VARIANTS DE DOS MANUSCRITS (2) I LES DE LA IMPRESSIO VALENCIANA DE 1483 (3)

De la mort de Mafomet e de la duracio de la sua secta

Vet aquest fill de diable quina doctrina ha sembrada en la terra, sots la qual ha molt mesqui perdut; e molts sen hi perden encara huy^a, e sen hi perdran fins^b sia venguda la fi de aquesta mala secta; la qual fi esperam en breu migançant^c la gracia de^d Deu. E de aço hauem diuerses profecies; e ells mateix los serrahins^e dien que han^f sobre aquest mateix proposit qui ab nos se acorden^g los estrolechs. Axi mateix dien que com ells haien per llur secta fauorable e quaix^h per natural causaⁱ la gran conjunctio de Jupiter ab Venus, la qual conjunctio e esguart^j i no puxa durar, segons los estrolechs (4), sino per DCXCIII anys; e haia ja segons los^k comptes en^l lo dia de huy^m DCC LVIII

^a V *vuy encara* ^b B Ed. *afigixen que* ^c Ed. *mijança* ^d B *afig nostre senyor* ^e V *omitix serrahins* ^f B Ed. *nan* en llòc de *han* ^g B V Ed. *concorden* ^h B *om. quaix* ⁱ V *cosa* ^j V *om. e esguart* ^k B *lurs* en llòc de *los*; Ed. *segons los lurs* etc. ^l Ed. *om. en* ^m B *om. en lo dia de huy*

(1) *Crestia*, llib. I, cap. 102.—Havem copiat el text fragmentari, que reproduim, del còdec o ms. 1.790 de la Biblioteca Nacional de Madrid, fòl. 79 r.-80 r.

(2) Estos dos còdecs son: El que citem baix la sigla B, que correspòn al ms. 456, fòl. 76 v., de la Biblioteca de Catalunya (Barcelona), i el que citem baix la sigla V, corresponent al ms. 200, fòl. 99 r., de la Biblioteca de la Seu de Valencia.

(3) Fon impressa per Lambert Palmart. Entre altres autors la descriuen bibliogràficament SERRANO i MORALES, *Diccionario de impresores valencianos*, p. 446.—E. GENOVES i OLMOS, *Catalech descriptiu de les òbres impreses en llengua valenciana*, t. I, p. 15.—C. HAEBLER, *Bibliografia Ibérica del siglo XV*, Part. 1.ª, núm. 700.—J. RIBELLES COMIN, *Bibliografia de la lengua valenciana*, Madrid, 1920, pp. 197-208.

(4) No nomena Eximénez en este passage al filosof árab autor d'estes idees astrològiques, pero el cita expressament, fent vore la falsedat del seu juí astrològic, en el capítol 184 del mateix llibre primer del *Crestia* (Vegeu el nostre treball *El escritor Fr. Francisco Eximénez en Valencia*, en *Archivo Ibero-Americano*, t. XX (1925), pp. 246-7; tirage apart, pp. 151-2). Vegeu, ademés, mes avant les nòtes del document núm. XI ab que ilustrem el text de Jerònim Torrella en lo referent a la divulgada predicció del filosof Albumazar, autor d'este juí astrològic.

anys que la dita conjunctio es feta: segueixse que ^a per llurs fonaments mateix, que la dita secta no pot durar pus longuament ^b. E aço mateix atorguen los serrahins publicament ^c, e dien que aço han ja prophetat ^d, axi com damunt es dit. E nos ne hauem axi mateix prophecies diuerses, especialment aquella quis ^e diu de Ciril. Jat sia que diguen que hans fon tramesa a mestre Arnau de Vilanoua per vn sanct hom qui james ^f volch esser anomenat en la dita propheta. E diu axi a la fi:

Hispania ^g *nutrix mafamatisse prauitas* ^h *reciproca furia laniabitur. Nam inuicem ipsius regna consurgent; et cum pullus jumentali* ⁱ *trina septena complebitur* ^j, *multiplicabitur ignis vorax, donec vespertilio sinifex* ^k *Yspanie deuoret, subiciensque Africam et caput bestie conterens* ^l *accipiat monarchiam, et in posterii* ^m *humiliet nisi (1) habitatores. Postquam filius perdicionis exurget inpetu repentino ad cribandum* ⁿ *ut filios de* ^o *Jerusalem acerbissimo gladio separet* ^p *a filiis Babilonis, et dracho sui furoris extremam seuciam* ^q *in eo concludens illus et victus maneat in eternum.*

E segons exposicio de alguns alts doctors vol dir aytant en summa; que ^r los cent anys quis seguien, e axi comença la propheta, *Ve mundo in centum annis*, dels quals cent anys ^s hauem ja vltra LXX o LXXV anys. Diu, donchs, que en los dits cents anys vendran al mon grans mals, lo final dels quals sera aquest: que en Espanya quis ^t nodreis la secta de Mafomet haura grans guerres entre ^u los Reys qui aqui son. E com lo Rey en Pere, lo qual fon desbost ^v per lo Rey Enrich (2), haura XXI any, sera la dita guerra aixi calda com a foch; e axi fon de fet. E diu, que, apres hun ^w qui ^x ell appella rata penada deuorara ^y tots los moscart ^z Despanya. Diu aci vn gran doctor que aquesta rata penada significa lo Rey Darago, per moltes rahons qui serien llongues de comptar ^{aa}. Aquest diu que subiuguara Africa, qui es huy de ^{ab} serrahins habitada. E deu humiliar ^{ac} la bestia, ço es que ^{ad} deu pendre la ciutat de Mecha, on es soterrada la gran bestia Mafomet, cap dels serrahins. E deu humiliar lo Solda ^{ae}, qui es cap de morisme. E finalmente pujara en estament imperial. E a la fi humiliara tota aquella gent cerracenicica qui esta en Egipte ^{af}, vltra apres lo gran Riu qui passa per Alexandria.

^a Ed. om. que ^b B traspòsa així: *pus durar longament*; Ed. llig *no pot pus durar* ^c Ed. afig *que lur secta no pot durar longament* ^d B om. *han ja prophetat*; Ed. llig *daço han ja profeta* ^e B om. *quis diu* Ed. llig *quis diu esser* etc. ^f B afig *no* ^g Ed. *Hispaniae* ^h V, corregeix però, *Mafomatisse prauitatis*; Ed. *Mahometice prauitatis* ⁱ B *in mentali*; Ed. *jumentalls* ^j Ed. *compleuerit* ^k V *signifex*; Ed. *scini es* ^l Ed. *conuertens* ^m BV *posteris*; Ed. *posteris* ⁿ B afig *mortale*; Ed. *Mortales* ^o B V Ed. om. *de*. ^p Ed. *separat* ^q Ed. *sententiam* ^r Ed. afig *en* ^s Ed. om. *anys* ^t B Ed. *qui* en llòc de *quis* ^u B *en* en llòc de *entre* ^v Ed. *desbostat* ^w Ed. afig *hom* ^x V *que* ^y Ed. *deuor* ^z Ed. *moschits* ^{aa} Ed. *recomptar* ^{ab} Ed. *per* en llòc de *dé* ^{ac} Ed. afig *lo cap de* ^{ad} Ed. om. *que* ^{ae} B Ed. afigixen *de Babilonia* ^{af} Ed. afig *e*

(1) Es una evident errada dels copistes dels tres còdecs, que citem, i de l'edició valenciana de 1485 escriure *nisi* en llòc de *Nili*; puix apart que ho demana el sentit del text, se pòt comprovar pel document núm. 1, ans publicat, i per la mateixa exposició d'Eximénez, el qual comentant este passage, diu un pòc mes avant: «E a la fi humiliará tota aquella gent cerracenicica qui esta en Egipte, *ultra apres lo gran riu qui pasa per Alexandria*».

(2) Fon escapçat en lo castell de Montell el 25 de Març de 1569. Sobre la part que li pertoca al bòrt Enric de Trastamara en esta mòrt a traició, veges l'estudi que 'n fa J. B. Siraes, *Las mujeres del Rey Don Pedro I de Castilla*, Madrid, 1910, pp. 455-75.

Après de les quals coses apparra lo fill de perdicio, ço es anticrist, no lo final, mas aquell qui en ^a figura e precursor daquell qui per sa gran persecucio qui ^b donara ^c als vers fills de veritat per ^d diuersos martiris, separara los ^e de tots punts los vns dels altres; car los sancts hiran en gloria, e los mals romandran per algun temps aci en lo mon ab ell. E llavors lo gran drach lo dimoni, segons tota la sua força, la qual Deus permetra que exeguesca en ajuda del dit anticrist, e ^f fara ço que puscha contra los sancts, per tal que merescha esser tots temps ^g com ^h a dolent ⁱ en dolor e en pena. Vet aci a nostre proposit, segons la propheta damunt dita ^j, dins aquest centenar danys ^k, qui es en lo XIII^{en} comptat de la natiuitat de Jhesu Christ ença, deu la secta serracenicca cessar, e per consegüent tost finira, segons ^l damunt hauem dit, no contrastant les ymaginacions ^m e falssies e errors e maneres que lo dit reprouat Mafomet pensa en fundar la sua secta per que tots temps duras.....»

VIII

PRERROGATIVES DE LA CASA REAL D' ARAGO, SIGNIFICACIO SIMBOLICA DE LES BARRES O BASTONS GROCS I VERMELLS DEL SEU ESCUT, I MONARQUIA UNIVERSAL CONSEGUIDORA PER PRINCEP D' ESTA CASA SEGONS FRA FRANCES EXIMENEZ (1)

«*De la dignitat del Rey Darago.*—Lo quart Princep o Rey cristia se appella lo Rey Darago, situat en Espanya. Aquest posseheix regnes, ço es de Arago, e de Valencia, de Mallorques, e de Cerdenya, e de Corçegua. E es Compte de Barcelona, de Rossello e de Cerdanya; e posseheix molt en la mar Mediterranea, e ha tres dels dits regnes, ço es de Mallorques, de Cerdenya e Corçegua.

Aquest es vexellari e senyal general de la santa mare Esglesia.

De aquesta Casa es profetat que deu aconseguir monarchia quaix sobre tot lo mon.

Lo seu principi, proces e terme se ha a dir longuament en lo VIII^{en} libre.

Aquest fa senyal de barres longues grogues e vermelles; e dien alguns que per gran misteri: car dien alguns grans estrolechs e theolechs, vinctats desperit de propheta, que aquestes barres longues signifiquen bastons e colps e persecucions qui de aquesta Casa deuen exir contra los mals ecclesiastichs per a purgar llurs peccats, e per abaxar llur ergull e pompa, e per reduhirlos al primer estament.

Dien, aximateix, que aquesta Casa deu abaxar quaix de tots punts a temps la Casa de França e en breu. E aço significa lo senyal, car lo camp es

^a B V Ed. es en llòc de en ^b V Ed. que en llòc de qui ^c B Ed. dara en llòc de donara ^d B afig grans e ^e B separant los; Ed. separar los ha ^f B Ed. om. è ^g V afig contra ^h Ed. afig a vençut ⁱ Ed. afig esser ^j B Ed. com segons aquesta propheta; V com segons nostra propheta, en llòc de segons la profeta damunt dita ^k B om. danys ^l B Ed. afig. que ^m B esmaginacions; Ed. machinacions.

(1) *Crestia*, llib. I, cap. 247 (Bib. Naç. de Madrid, ms. 1.790, fòl. 177r.—v.).

groch e les barres son vermelles; a dar a entendre, que sobre laur de la dignitat ecclesiastica, deu nostre Senyor trametre aquests bastons de aquesta Casa, qui rubricaran per escampament de sanch tota la esglesia damunt dita.

Aquesta Casa ha hauda aquesta gracia de nostre senyor Deu, segons que he entes, que hanc Rey Darago en batalla campal no fon vençut.

Aquesta Casa ha la camisa quel nostre Saluador porta en sa infantesa, ab fort precioses altres reliquies del Senyor e de diuerses sancts.

Aquesta Casa ha molt perseguits serrahins, els ha tolts los regnes de Valencia e de Mallorques. E esperam per especial profecia que hauem, segons que alguns dien, que en breu pas en Africha Princep de aquesta Casa qui ha a humiliar tota la secta de Mafomet...»

IX

IMPUGNACIO DE L' OPINIO DE CERT AUTOR INNOMINAT
(¿FRA JUAN DE ROCATALLADA?) SOBRE LA DURACIO DE LA CASA REAL DE FRANÇA
PER FRA FRANCES EXIMENEZ (1)

Daço, empero, que diu de la durada del regne de França pens e creu que nostre Senyor fara al dit regne molt de be axi com fet a fins al jorn de huy; be que ell nou proua per neguna manera; ne quant es per sos dits, la durada del dit regne non es de maior autoritat. E si seruey fet a la santa Esgleya en temps passat merex al dit regne longa durada, raonable cosa es, salua tostemps la ordinacio diuinal, que los altres regnes qui han molt fet per la sancta Fe Catholica e pugnat contra los infeels, degen durar e pugnar [*pujar?*] en maiot stament que no son, axi com es lo regne Darago, e de Castella, e Dongria, qui tanta terra han tolta als infeels. E en special me marauell daquest qui posa la cessacio de la potestat reyal apres aquest centenari, com non ha exceptat lo regne Darago, del qual en sos tractats qui son per tot lo mon publicats ha prenunciades tan grans e tan assenyalades prosperitats, hoc encara general monarchia; les quals coses com de present no appar que encara hajen començament, e sien tan grans coses, appar que degen hauer lonch e gran proces ans que cessen; e per consequent, com encara fos ver que cessassen los altres regnes, per res no ha color que dega de gran e de lonch temps lo dit regne cessar ne passar, com proces e stament e decahiment de monarchia sia comunament fort lonch e gran, segons que hauem vist e legim en totes les altres monarchies passades. Aço empero sera ço que a Deu plaura, al qual deu esser tot comanat.

Quant es daço que diu dels Religiosos que staran daqui auant per les montanyes e deserts, nol creu; car com sia stat reuelat a sanct Domingo e a sanct Francesch per diuinals reuelacions, axi com appar en les lurs vides, que Deus hauia ells e lurs religions elegits principalment per preycar e informar lo seu poble e per consellar e edificar aquell; e com aquestes coses nos puxen fer per aquells qui stan en los deserts e luny de les viles habitades, per tal no creu que ordinariament los Religiosos mendicants stiguen longua-

(1) *Crestia*, llib. XII, cap. 473 (Copiat de l'edició de Valencia, any 1484, per Palmart).

ment fora les viles a gran distancia, ne en los deserts. E sobre aquest punt en special legim que Sanct Francesch consulta a Jesu Crist; e stigueli respost, que com fos per Deu appellat ell e son orde per les dites causes, que Jesu Crist volia que sos frares stiguessen entre les gents.

De les altres coses que diu, qui serien longues de recomptar, dich en summa, que com no hagen negun fonament ne probacio de la Scriptura ne dels sancts doctors, que pens que tot son fantasies e dits de mal recapte, als quals no deu esser dada neguna creença. E per tal los he volguts a mon proposit posar e encerquar en aquest libre, car se que son molt publicats per lo mon, e molts los creen axi com si era euangeli. Donchs, per tal que negun noy do fe, ney sia enganat, per tal repetesch altra vegada e dich, que los dits lurs en lo dit capitol de CCCC LXVI (1) recitats, els damunt inpuñats, a mon juy no son de neguna creença, ans contenen moltes fatuitats, monçonegues, falsies e oradures».

X

TEXT DE LA VISIO «SURGE, VESPERTILIO, SURGE», ATRIBUIDA A CERT ERMITA DE CONSTANTINOPLA EN L' ANY 1455, EN LA QUAL, BAIX LA FIGURA D' UN RAT PENAT CORONAT, SE PRONOSTICA QUE UN REY O PRINCEP CORONAT EN VALENCIA, DEVIA ACONSEGUIR MONARQUIA UNIVERSAL, CONQUISTANT LA SANTA CASA DE JERUSALEN (2)

«Surge, vespertilio, surge, surge; sume faretram et scutum; macometicam sectam judaycamque obseruantes persequere, et eos, auxiliante Ihesu, ad legem suam vt conuertantur dispone. Regem Francorum cum victoria tibi amicum facies. Vnum regem in Hispania haeticam prauitatem obseruantem depones; et in sua principali ciuitate coronam auream atque famosam adipisceris. Omnes etiam reges tibi vicini amicitiam tecum inhiunt. Vltra citraque Farum rexque vtriusque Siciliae eris, et tres de tuo genere reges humiliabis. Italiam proficiscere, et omnes comunitates, omniaque dominia italica sub ditone tua erunt; aliqua tamen dominia tributaria erunt. Filios ex vxore tibi consanguineitate coniuncta habebis. Omnes demum reges macometicos meridionales a suis propriis (sic) dominationibus depones, eorumque dominus et rex efficieris. Reges etiam orientales vinces, et domum sanctam Jherusalem tuo cum exercitu conquistabis. Ad imperium certe tu ascendes, et monarca indubitanter eris, tu vel heres tuus; et in eadem domo sancta gloriose morieris tu vel heres tuus, et semper victores, nunquam autem victi remanebitis, quia vespertilio coronatus aurea corona a me dormiente in visione visus est situatus prope mare mediterraneum, tribus mille passibus solum distans. Et quum cogitarem quis esset vespertilio iste, considerauit animus meus quod esset rex seu princeps in ciuitate Valentie coronatus. Et huius rei sum certus quod ita erit; omnia enim superius scripta per regem seu principem regni valentini complenda esse spero».

(1) *Crestia*, llib. XII, cap. 466, intitulat: «Que han dit alguns dels regnes presents e de lur durada e de novell imperi».

(2) Havem copiat el text d' esta visio del tractat de Jeronim Torrella, titulat: *De imaginibus astrologicis*, que citem en la nota del document següent, núm. XI.—La versió castellana d' esta mateixa visió se pot vore en ESCOLANO-PERALES, *Décadas de la ciudad de Valencia*, t. 1, lib. IV, cap. XX.

XI

EXPOSICIO DE LA VISIO «SURGE, VESPERTILIO, SURGE», DE JERONIM TORRELLA,
APLICADA A FERRAN II DE VALENCIA EL CATOLIC (1)

Quum etiam in anno M D III et quarto in mensis Octobris VIII et XXV diebus, iovis cum marte, ac saturni cum marte anno milesimo quingentesimo III coniunctionem, decima etiam die junii saturni cum ioue, et eodem mense saturni cum mercurio coniunctionem, et de mense julii solem saturno atque joui vniendum anno M D IIII expectemus in signo mundi videlicet in cancro, memini me legisse dum apud Italiam agerem secundum aliquorum astrologorum sententiam hoc in seculo res multas admiratu memoratuque dignas venturas esse; vnde propter coniunctionem planetarum superiorum in cancro perficiendam anno M D IIII in locis cancro et capricorno subiectis malus influxus futurus speratur, illaque loca incipient a malis molestari; haec enim horrenda coniunctio minatur regnorum mutationes et ruinam in climate et ciuitatibus seu prouinciis a cancro et capricorno illustratis. Caueant, ergo, ne grauia sentiant infortunia; vigilant etiam principes seu domini aut dominae dictarum prouinciarum seu ciuitatum.

Secundum etiam sententiam multorum heremitarum profetice loquentium cultores pene multarum sectarum, hac tempestate nostra ad legem nostram catholicam christianam vnumque pastorem reducentur: teque, regem excellentissimum regiamque prolem tuam ministros Dei futuros esse compertum est, quia Aragoniae vos reges esse patet. Regem autem Aragoniae seu principem, et maxime regni Valentini, multa admiratione digna facturum esse in nonnullis libris perlegimus, sed quo anno, quo etiam anni mense istud fiendum sit, nulli annus mensisque comperti sunt, in fine vero huius saeculi; et omnes leges, tam mosaycam quam macometanam siue sectas, ad legem nostram christianam reducendas esse ex sacris litteris inferri posse nobis de lege saluberrima bene sentientibus constare arbitramur. Lege per Deum immortalem, inuictissime Rex, quid de rege valentino scripsit heremita quidam constantinopolitanus anno M CCCC LV, et haec sunt verba eius:....» (2).

«Haec ab heremita dicta sunt. *Vespertilio autem tua inclitissima vrbs valentina appellatur, vt nemo ignorat.* Quod autem multa admiratione digna ventura esse astrologi scripserint, testis est Messalha, magnarum coniunctionum libro, capitulo nono, qui sic ait: «Scito quod res maxime atque mirandae accidunt ex coniunctione planetarum superiorum quumque coniuncti fuerint ipsi tres, scilicet saturnus, iupiter et mars in vno termino siue facie, et specialiter cancri significat destructionem sectarum et regnorum et eorum mutationes et res maximas; et maxime si auxiliatus fuerit eis aliquis planetarum inferiorum in hac coniunctione». Idem, inquit, capitulo X: «Scias quod con-

(1) Fragment tret del tractat *De imaginibus astrologicis*, Fòl d 6 v., de Jerònim Torrella, escrit en 1486, e imprés a Valencia per Alfons d'Orta, segons alguns bibliografs en lo mateix any. Veges sa descripció en Serrano i Morales, *Diccionario de impresores valencianos*, pp. 429-30.

(2) Aci pòsa Torrella el tèxt de la visió *Surge, vespertilio, surge*, que havem reproduit en el document anterior, nùm. X.

iunctio major, si fuerit in aliquo angulorum et maxime medii caeli significabit aparationem regis vel profete ex parte eiusdem signi; si autem [fol. d 7 v.] fuerit ipsum signum fortunatum, significat hoc illius triumphum et dominationem; si vero fuerit impeditum, et dominus eius significabit eius interitum atque dejectionem, et erit coniunctio metuenda post annos eiusdem coniunctionis notos, quos alibi commemorabimus». Haec ille. Et Albumasar, in suo de coniunctionibus magnis libro, tractatu secundo, differentia VIII, ait: «Quod coniunctio saturni et iouis significat permutationem sectarum et regnorum». Alcabicius praeterea in tractatu coniunctionum planetarum in cancro, ait: «Si saturnus, jupiter et mars in cancro fuerint coniuncti, pauor et timor gentes circumueniet, et signa in caelo videbuntur, ignes in aëre volantes, terre motus: fructus destruentur: nautae periclitabuntur: ciuitates castra, ville in littore maris timore horribili turbabuntur»: haec ille.

Dicet forte majestas tua. Si omnia Christus Deus noster per astra tanquam per signa et portenta, vt ita loquar, minatur, dic ergo mihi tria. Primum est, ¿an post paucos dies praefate coniunctionis magne omnia superius scripta ventura sint? Secundum est, ¿quae regna quae etiam ciuitates apud astrologos cancro subiciuntur? Tercium est, ¿an scriptum sit profetice ab aliquo heremita aut viro religiosissime uiuente imperium Constantinopolitanum a christianis regibus recuperandum esse in breui temporis momento? Dic, igitur, ¿quid sentis in hac re?

Certe, inuictissime princeps, fatemur nos ab omnibus pene astrologis summis dum apud Italiam vitam degeremus magne coniunctionis trium planetarum superiorum audisse aliqua significata per annos nonnullos prolongari, aliqua vero infra paucos annos ventura esse, alia vero differri sit. Itaque ad primum quaesitum responsio. Aliqui vero praenunciant annos esse XXX. Sed alibi discussiendum esse iudicamus. Et vt ad secundum dubium respondeatur, dicimus, vt in libello quodam paruo in Hispania edito scribitur: «Africa, Anglia, Flandria, Britania, Germania, Romandiola, Terra sancti Jacobi, Ferraria, ciuitas Lisbonensis, Barchinona, Granata, ciuitas nomine Leonis appellata, Balearis vrbs, venetorum ciuitas opulentissima, ciuitas Mediolanensis, Armenia major siue Turquia, Barbariae regnum, ciuitas uocata Luca, Constantinopolis, Gallieque prouincia a cancro illustrantur. Dum etiam apud Italiam ageremus, vt tercio quaesito responsum habeas rex serenissime, audiuius a viris fide dignis, se legisse infra annos M.DVII. aut M.DXII, teucrorum imperium a Christi cultoribus solo equandum esse, quam obrem a Christianis recuperandum esse ipsi concludebant.

Oremus, igitur, excellentia tua et nos vna cum Christi Dei nostri omnipotentis cultoribus Jhesum ac gloriosissimam virginem Mariam eius matrem pro statu caelsitudinis tuae foelicissimo ac prospera sanitate, et de macometanis victoria, in qua nequaquam deerit felix astrorum influxus. Speramus enim Dei trini et vnus auxilio de tota Africa te triumphaturum, omnesque tibi inimicos superaturum; et demum speramus videre omnia de te per vates, multosque literatos viros pronosticata.

Accepimus etiam a quodam viro litteratissimo cui nomen est Bartolomeus Gerp, quod secta maurorum, licet antiquissima, tamen fuit manifestata per macometum sub anno DC XX post Christi natiuitatem. Et iuxta computationem Albumasar in libro *magnarum coniunctionum* dicitur a VII tempus dura-

tionis secte praefate erit DCCC LXXV annorum (1), ita quod terminus sectae predictae, iuxta dictam computationem fuit sub anno M CCCC LXXXV, proxime decurso. Duratio autem haec quam nunc videmus post terminum (*sic*) dictum credit praefatus Bartholomeus Gerp, astrologice et non theologice loquendo, quod sit beneficio aliquarum stellarum fixarum; non tamen credit tempus prolongandum esse nisi forte per vnam reuolutionem saturni. In breui, igitur, tempore secta maometica finem est habitura, vt credit.

Oremus, ergo, omnes Christi cultores haec perficiantur per ma [*sig. d 8 v.*] jestatem tuam, et longos atque felices faciat dies tuos heredumque tuorum, sicut multi contemplatiui viri profetica multa, vt dixi, legentes, credunt, sicut etiam reuerendissimus et christianissimus patriarcha magister Franciscus Eximenes, aragonensis noster, in aliquibus libris ab eo editis scripsit, vt in opusculo quod nos composituros speramus de aduentus antichristi tempore, aduersus Johannem de Lubech intitulato legere potest Altitudo tua.....»

XII

MESSIONS FETES EN LA NÒVA BANDERA DE VALENCIA, ENTRE ATRES RAONS PER DORAR LA VIBRA O DRAC DE L'ASTA DE DITA BANDERA VALENCIA, 12 MAIG, 1459 (2)

Los Jurats, etc. Pagats an Jacme Fillol, pintor, ciutadan de la dita ciutat, dos milia cent cinquanta solidos, valents cent set liures, deu solidos reyals, a ell degudes per raho de una bandera Reyal que, precedent ordinacio nostra, ha fet a obs de la dita ciutat, com la quey era fos molt vella et squexada, la qual bandera se trau tots anys per la dita ciutat en les festes de sent Dionis e de sent Jordi acompanyada de nosaltres et de molta altra gent. Es saber, per II mil D pans dor fi, a raho de xij liures lo miller, xxx liures; item, per C pans del dit or a la dita raho per obs de daurar la vibra que va sobre la bandera, j liura, quatre solidos, com los sobredits ij mil d pans dor fossen necessaris a daurar les barres de la dita bandera; item, xv solidos per C pans dor partit per obs de daurar la lança de la dita bandera; item, per dos onzes,

(1) Segons el testimoni d'Eximénez, abans copiat (document VII), els astrolòcs de son temps, basats en este mateix passage d'Albumasar, afirmaren que la secta maometana sols devia durar 695 anys. Empero en temps de Torrella, de Gerp i d'atres astrolòcs se veu que allargaren la dita duració a 875 anys. Ab raó, puix, Pic de la Mirandula, coetani de Torrella, en lo seu tractat *Disputationum adversus astrologos libri duodecim*, Venecia, 1498, llib. V, cap. XV, podia escriure lo següent: «Albumasar arabs aduentum sui Maumethis, legem illam saracenorum refert ad coniunctionem Iouis et Saturni quae fuit in Scorpione per annos duos et quinquaginta anni illius legis editionem; quae non est pluribus confutandus, cum que ex eadem constellatione de ea lege vaticinatus est, ipsa iam experientia confutauerit.....»

(2) Arch. Mun. de Valencia, *Claveria comuna*, lib. 69.—Esta bandera fon beneida solemnement el 21 d'Abril de 1459 en la Seu de Valencia, segons se deduix del següent passage que prenim del *Dietari del Capellá d'Alfons V d'Aragó*, que diu així: «En la Seu de Valencia fonch beneyda la bandera que feu noua Valencia, hon fonch fet solemne ofici e missa bisbe Cascant. E fonch al ofici lo senyor Rey e tots los Regidos de la ciutat. E fet lo ofici de la missa tot lo clero de la Seu, ab professo, vingueren davant lo cansell del altar de la Verge Maria; e aqui fonch feta la benedicció de la dita bandera molt solemnement e bella per lo reuerent senyor bisbe mestre Cascant».—Devem esta nòta i el document a la amabilitat d'en Salvador Carres Zacarés, a qui fem public nòstre agraiment.

dos quartes dor fi, a raho de xxvi solidos onza; item, per v onzes de seda, a raho de vj solidos onza, j liura, deu solidos, lo qual or e seda fon necessaris per obs de fer la flocadura entorn de la dita bandera; item, per mans de la dita flocadura, com fossen xx alnes, xv solidos; item, per xvij onzes or fi, a raho de xxvj solidos onza, xxij liures, ij solidos; item, per viii onzes de seda, a raho de vj solidos onza, ij liures, viii solidos, lo qual or et seda fon necessari per obs de fer los cordons de la dita bandera; item, per mans de fer los cordons v liures, x solidos; item, per dos alnes de tela gosança per obs de forrar la bayna de la dita bandera, ij solidos; item, per dos onzes de seda per cosir la dita bandera, x solidos; item, per mans de fer la daurar a tots obs, taxat per honorable Racional de la dita ciutat, xx liures, e per tallar e cosir et flo-car la dita bandera a tots obs, sis liures.....

Datum Valentiae, xij die Madij, anno a natiuitate Domini M CCCC L nono. Loys Johan».

XIII

PAGAMENT DE LES MESSIONS DE DOS SAGELLS DE PLATA «AB SENYAL REAL E RAT PENAT DAMUNT LA CORONA».—Valencia, 7 Juliol 1525 (1)

Del honorable en Pere Andreu, argenter.

Los Jurats, etc. Pagau o feu compliment ab aço que bestret hauen per aquesta raho al honorable en Pere Andreu, argenter, sis liures, deu solidos reals, los quals etc., e son per III onzes, III millaresos e mig que aquest ha posat dargent en los dos sagells de argent per obs de sagellar los albarans que hixen de la scriuania de la Sala ab senyal Real e Rat Penat damunt la corona, que a rao de XV liures, VIII onzes, munta II liures, X solidos.

Item, per les mans dels dits sagells III liures, les quals quantitats acomulades prenen la dita suma de VI liures, X solidos, segons que de totes les dites coses e altres lo sobre dit ha donat per compte al magnifich en Nicholau Benet del Pont, ciutada e Racional de la dita ciutat; lo qual sumat e verificat resta conseruat en lo archiu de son offici, e axiu som stats per aquell certificats ab son albara dreçat al scriua de la Sala, en Valencia dia VI del present e deius scrit mes e any. E cobrau, etc.

Datum Valentiae, die VII Julii, anno M^o D^o XXV°.

(1) Archiu Municipal de Valencia, *Claveria Comuna*, llib. 87, I, que correspon als anys 1525-1527.—L'orde de pagament se pòt vore en el *Manual de Consells i Establiments*, número 61 A (1524-1526), fòl. 301 r.-v.